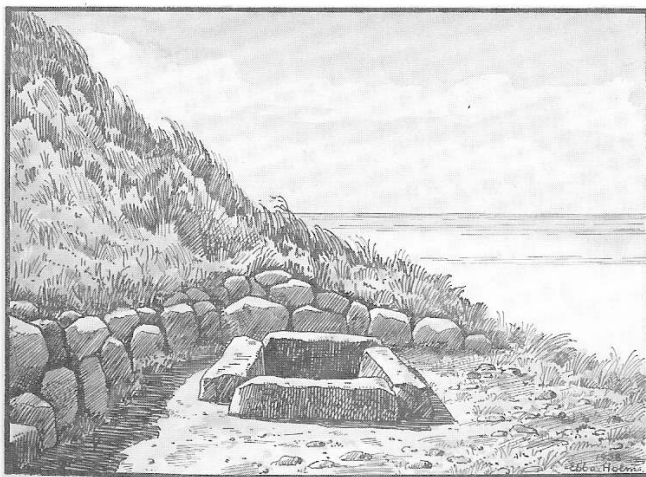

DANMARKS BERØMTESTE HELLIGKILDE

SCT. HELENE KILDE . TISVILDE .

Danmarks berømteste helligkilde

Stednavne som Tisvilde og Tibirke, der betyder Tirs birkelund og Tirs kildevæld, fortæller os om dyrkelsen af denne guddom på disse kanter. I birkelunden har man sikkert blotet til Tir, og kilden har været helliget hans navn.

Vore hedenske forfædre har uden tvivl næret både beundring og respekt for den gamle krigsgud, og det var visselig ikke uden grund, for --- som Snurre Sturlasson siger --- er Tir eller Tyr den djærveste og modigste af alle aser, og i kampen er sejren afhængig af ham. Det var som bekendt Tir, der pantsatte sin ene arm i Fenrisulvens gab, da aserne ville binde det flygtede udyr.

Myten om Nordens Asatir synes også at eksistere i andre polyteistiske religioner, hvor Tir havde en kollega, der i mangt og meget mindede om ham, både hvad angår selve gudenavnet, og de overnaturlige egenskaber, man herhjemme tillagde hans person. Hos vore sydlige naboer germanerne dyrkede man således Tiwaz, hos romerne Jupiter < Dicuater, hos grækene Zeuz < Dicus, og hos de gamle indere Dyaus. Oldtidens forestillinger om Tir og hans mange skægtninge i Valbal måtte til sidst vige pladsen for de nye religiøse og kulturelle bevægelser, som syd fra trængte op i Danmark, samtidig med at vort land udsattes for politisk pression fra den tyske kejser, som misbrugte det kristne evangeliums udbredelse som et propagandapåskud til imperialistiske eventyr. Kong Harald Blåtand --- (ca. 935 - ca. 995) --- hvis efterretningsvæsen havde holdt ham underrettet om disse tingenes tilstand lod da ca. år 960 --- for at komme kejseren i forkøbet --kundgøre, at hans undersåtter --- uden hensyn til om det passede dem eller ej -- for fremtiden havde at bekende sig til den nye tros lære.

Men et er at træffe en bestemmelse, et andet at føre den ud i det praktiske liv og give den rodfæste i menigmands bevidsthed. Efter kristendommens officielle indførelse her til lands skete det alligevel, at der i smug bragtes offergaver til Tir ved hans kildevæld på Tisvilde egnen. Om dette så var identisk med den nuværende Helene kilde, eller med

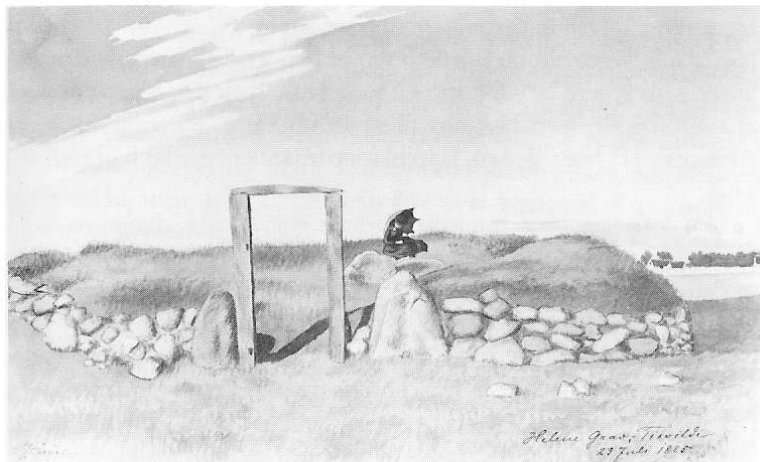
Toftegårdskilden S for Tibirke kirke, hvor Arrenakkekongen, et overnaturligt væsen, der bor i Arrenakkebakke, vander sine heste --eller måske med et helt tredje og fuldstændig ukendt kildevæld --forbliver til evig tid en gåde.

Kildedyrkelsen er givetvis i sin oprindelse et udtryk for den primitive form for religion, den såkaldte animisme, der går ud på, at naturen er besjælet, at der lever ånder i jord, træer o.s.v. Man har uden tvivl dyrket selve den ånd, der levede i kilden, længe før Til' eksisterede som sagnud i Norden.

I Northumbriske Præstelov, som er skrevet for omkring 1.000 år siden, står at læse, at den, der tilbeder et træ, en kilde, en sten e. lign., skal bøde for dette, ved at kirken vil lade stenene slå i stykker, og der er næppe tvivl om, at dette er sket fyldest ved overgangen fra hedenskab til kristendom.

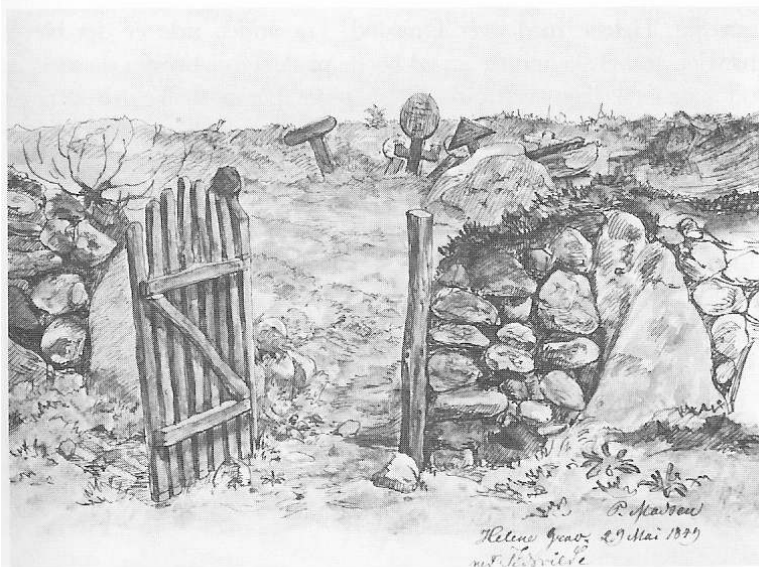
Efterhånden som tiden gik, og hedenskabet forsvandt ud af landet, fik dyrkelsen af de hellige kilder en ren kristelig omtydning, som bl.a. af-fødte sagnet om den hellige Lene og hendes tilknytning til kilden ved Tisvildeleje. Sagnet forekommer i forskellige versioner, hvoraf en således vil vide at fortælle, at Helen var en skånsk prinsesse, som flygtede for en konge, der ville tvinge hende til at være hans elskerinde. Under flugten kastede hun sig i vandet, men af en stor sten blev hun uskadet båret over til Sjælland, og på det sted, hvor hun gik i land, fremsprang en kilde. En anden version går ud på, at Helenes lig blev båret på en sten til det sted, hvor kilden er. Ved lavvande kan man efter sigende se stenen, der bærer mærke af hendes »hår og rumpe«. Der er også dem, der fortæller, at nogle bønder på egnen ville gravlægge den døde Skt. Helene. Ved et mirakel åbnede strandbrinken sig i en kløft, så de lettere kunne komme over den, og der hvor de satte baren for at hvile, vældede kilden frem. Men kort efter at processionen igen havde sat sig i bevægelse, blev liget så tungt, at ligbærerne ikke mere magtede at bære kisten. Da fortsat transport nu syntes umulig, måtte man gravlægge den døde på stedet. Den pludselige vægtforøgelse blev af de tilstedeværende opfattet som et tegn på, at den fromme kvinde ønskede at blive stedet til hvile her. Andre igen siger, at nogle af ligbærerne i mindre passende vendinger gav luft for deres besvær over den tunge bære, og det var mere, end den hellige Lene kunne tage, hvorfor hun sank i jorden på det sted i Tisvilde, som i dag kaldes Helenes grav.

Det siges også om den hellige Lene, at hun var en from svensk

Bayer: Helene Grav ved Tisvilde 1885.

Nationalmuseet

P. Madsen: Helene Grav ved Tisvilde 1849.

Nationalmuseet

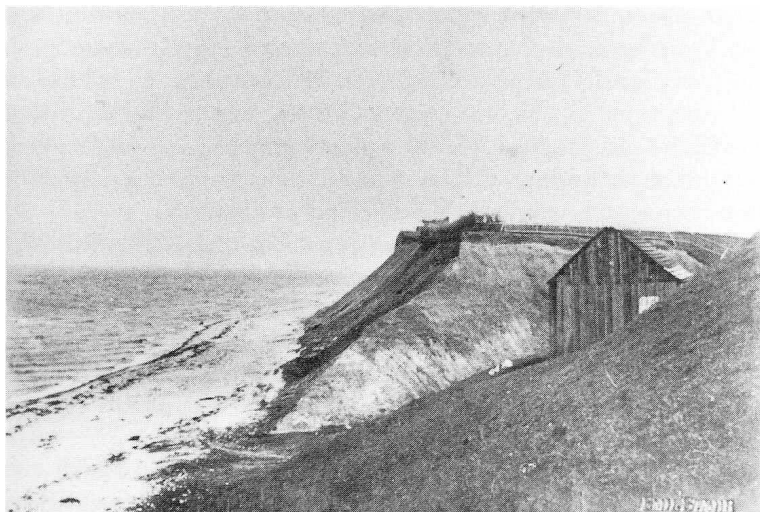
hertugdatter, der foretog en pilgrimsrejse til Jerusalem, og efter sin hjemkomst blev hun berømt for sine jertegn og sin evne til at spå. Da hun skulle begraves, opdagede man, at hendes lig manglede den ene finger, som senere blev fundet i en tornebusk, hvor den lyste sådan op, at nogle blinde, som blev ført til stedet, fik deres syn igen. Da pave Alexander III hørte herom, helgenkronede (kanoniserede) han Helene i 1164.

Den virkelige eller historiske Helene var ganske rigtigt en from helgeninde, som var hjemmehørende i Skövde, der ligger et sted oppe mellem de 2 store svenske søer Vänern og Vättern. Om Helene fra Skövde, der døde omkring 1160 og kanoniseredes få år efter sin død, blev det hævdet, at hun var delagtig i mordet på sin svigersøn, der havde været hård og grusom mod hendes datter. Da man nu mente om Helene, at hun var medskyldig i svigersønnens død, lod man hende myrde, og som et tegn på hendes uskyldighed sprang en kilde frem. Og her ser man kilden som et fælles træk både i den svenske og den danske udlægning af sagnet om den fromme Helene. Forklaringen på lighedstrækket er ikke til at tage fejl af I hine tider var der nemlig en ret livlig forbindelse mellem på den ene side Nordsjælland og de gamle østdanske landsdele og på den anden side Sverige, og de hyppige forbindelser af den ene og den anden art har lidt efter lidt trukket myten om Skt. Helene med over Øresund. Fra anden side er det blevet hævdet, at svenske munke en tid boede på Asserbo, hvorfra de søgte at udbrede forskellige overtroiske forestillinger, blandt hvilke der op til de seneste tider er bevaret et tydeligt spor i Helene kilde ved Tisvildeleje. I 1251 kom Helene kilde i ry for sin undergørende kraft.

Middelalderen fortæller dog intet om valfarter til kilden i Tisvilde. Beretninger om sådanne har man først efter reformationens indførelse i 1536. Men dermed være ikke sagt, at der ikke har været valfarter til det hellige sted i den katolske tid. Et bevis på rigtigheden heraf giver resterne af et kapel over Skt. Helenes grav. Disse udgravedes i 1923. Kapellet over den hellige Lenes grav var katolsk. Det er givet, for opførelsen af sådanne bygninger tillod den protestantiske kirke slet ikke. Men valfarternes fortsættelse til kilden kunne den dog ikke hindre. For så at tilpasse troen på vandets undergørende kraft bedst muligt til Martin Luthers lære, forbød landemodet i Roskilde år 1617 fremtidig al dyrkelse af den fromme kvinde fra den tidlige middelalder. Fra nu af skulle Gud være ene om æren for kildens lægedoms kraft, og i stedet for at bringe ofre til

Skt. Helene i kildeblokken, som stadig kan ses under et halvtag på hovedgaden i Tisvilde, kunne man herefter lægge en skærv i bøssen til sognets fattige. .

Roskildelandemodets dekret er ill. nogle meninger det ældste skriftlige vidnesbyrd om helligkilden, den berømteste af alle i sin art i hele Danmark. Vel havde de lærde mænd klædt myten om Helenes hellighed af, men det lykkedes dem ikke at fa lægmand til at ændre sit syn på kilden som lægemiddel, ja selv kongerne drog den lange vej fra København for at søge lindring i kildevandet. I 1637 satte Christian IV kilden i stand, og han lod anlægge en ny vej derud for at skåne de omboende bønders marker mod skader, som de valfartende patienter under deres vandring udøvede mod disse. Men i 1641 blev der alligevel klaget over at bøndemes græs og sæd blev nedtrampet af den store menneskeskare. Kong Christian byggede også et badehus til sig selv i nærheden af kilden. Dette nedrevedes i 1661. Og for at udnytte vandets kraft bedst muligt, lod kongen Skt. Hansnat --- (for at være helt sikker på den fomødne effektivitet) --- kildevandet tappet på fade og sende til sine slotte, således, at han altid havde det ved hånden. Da vandet i fad ene uundgåeligt begyndte at rådne, efterhånden som tiden gik, og derfor kom til at lugte og smage ilde, tilsatte kongens apoteker Peter Payunk det visse essenser.

Ved Set. Helene kilde. Huset over kilden ødelagt og fjernet efter julestormen 1902.

Christian IV byggede et hus til sig selv. Andre af de gamle konger havde en gård i Tisvilde til deres rådighed, når der var kildebesøg. Kongernes interesse for Helene kilde virkede selvfølgelig som en vældig propaganda på folkemasserne, for hvem der slet ingen tvivl herskede om, at det lille plumrede vandhul mellem de stejle skrænter ved Kattegat besad kræfter, som lå langt ud over naturens orden.

I kildetiden foregik trafikken ad en vej, der fra Frederiksborg førte over Alsønderup, Ammendrup, Tågerup og Holløse til Tisvilde. Chr. IV's livlæge Ole Worm skildrer meget levende situationen ved Helene kilde, sådan som den tegnede sig i 1647. Han fortæller således at der ved kilden var ophængt »utallige kors, store og små, behængt med klude, bånd, hår o.s.v. tillige med krykker, kæppe, bærebøre og andet sådant,

som de syge, som har bekommet bedring, har til taknemlighedstegn der oprettet«.

Almindeligvis fandt kildebesøgene sted omkring Skt. Hansaften som en reminiscens om hedenskabets midsommerfester, men også på Skt. Olaidag den 29. juli --- (på denne dato faldt Hellig Olav ved Stiklestad år 1030) --- samt på Helene af Skövdesdag den 31. s.m. kom de valfartende patienter til kilden, hvor de badede deres øjne og lemmer i vandet. Det fortælles, at der endog var hele 3 kilder. Over den ene var der et træskur, som blev holdt lukket. Vandet i denne kilde var kun til at drikke, mens man badede de forskellige legemsdele i de 2 andre. Et skur over kilden kunne ses helt hen imod slutningen af forrige århundrede.

Et led i ritualet var, at patienterne skulle tilbringe natten ved kilden.

I regelen måtte patienten besøge kilden 3 år i træk, indenfor hvilket tidsrum han eller hun var helt sikker på at komme sig efter sygdommen, hvis den pågældende ellers var overbevist i sin egen tro herpå. Overfor visse neurotiske lidelser gælder den ide nok stadigvæk.

I kilde blokken, som gennemsnitlig indeholdt 150-200 slettedaler, ofredes hvert år store pengesummer, men kontoen måtte rigtignok debiteres for et ikke uvæsentligt beløb til ligkister til de mange arme mennesker, der enten bukkede under for selve den sygdom, de led af eller for den lange rejses strabadser, eller måske en passende kombination af begge dele. Faktum er det i hvert fald, at ikke alle, der drog ud, kom helskindede hjem igen.

Det skorter ikke på beretninger om de undergerninger, der fandt sted ved Helene kilde. I 1636 var således en pige fra Græsted blevet bidt af

en hugorm. Hun førtes til kilden, drak af vandet og vaskede sig i det, hvorefter hun blev helbredt. (Hvad hun sandsynligvis var blevet alligevel, for hugormebid er ikke så farlige for voksne mennesker, som man er tilbøjelig til at tro).

I 1641 fik en enke, der ligeledes var fra Græsted, hørelsen igen efter et kilde besøg. 4 år senere genvandt en stum mand talens brug her, og det følgende år fik en pige helbredt sit lår for udflod efter at have vasket sig 3 gange i kildens vand. (Spørgsmålet er, om ikke noget vand på pigens hjemsted havde givet et ligeså godt resultat).

Mange mennesker med øjensvagheder skal også have faet deres fulde synsstyrke igen efter et besøg ved Helene kilde. I visse tilfælde har man troet, at patienten var blind, og han eller hun er blevet ført til kilden, hvor øjnene er blevet befriet for materie eller anden urenhed, hvorefter den syge atter har kunnet se. Var patienten for svag til at kunne føres til kilden, hentede man vand hjem til ham eller hende, og dette krævede særlige ceremonier. Således måtte vandet ikke komme under tag, hvis det skulle beholde sin kraft, og det kar, hvoraf der skulle øses, skulle være helt nyt og måtte kun tages i brug en gang. Ved de hellige kilder var der derfor boder, der solgte lerpotter, som efter brugen blev knust.

Legenden vil vide at fortælle om en blind mand, der henvendte sig til præsten herr Jens i Helsingør for at bede om en almisse til at lægge i kildeblokken i Tisvilde, idet manden så ville rette en bøn til Skt. Helene om at få sit syn tilbage. Præsten, som ikke troede på den med kildevandets undergørende kraft, sagde til den blinde mand: »Der har du 2 skilling at ofre for dig selv. Men jeg har en blind hest, vil du også bede for den, så får du 2 skilling til«.

Den blinde mand lagde pengene i kildeblokken, og, siger legenden, så fik han og hesten deres syn igen, mens den vantro præst blev blind. Skt. Helene kilde og andre kilder af lignende art er nu som helbredelsesmiddel et afsluttet kapitel i dansk medicins historie. Men var den overvejende del af befolkningen i ældre tid tilhængere af kilder som den ved Tisvilde, var der dog også dengang mennesker med en mere skeptisk indstilling. En af disse var Ludvig Holberg, der i sit værk Kilderejse satiriserede over disse kildebesøg, men hverken hans satiriske vid, eller de mange »nittere« kunne rokke hans medmenneskers ja end ikke lægemes overbevisning om besøgenes berettigelse. Endnu så sent som år 1850 averterede aviserne i København for sidste gang om rejseselskab til Helene kilde Skt. Hansnat. På det tidspunkt havde valfarterne til kilden

imidlertid for længst fået en helt anden side, idet de havde medført kildernarkeder og kildefester, som gav handlende og gøglere, der drev spekulation i de store menneskemassers naive overtro, og som derfor havde slået deres telte og boder op i kildens nærhed -- en velspækket pengepung. Noget analogt er den historiske basis for Dyrehavsbakkens eksistens den dag i dag.

Denne verdslige side af sagen virkede meget anstødende på den verdensberømte filosof Søren Kierkegaard, der med sit følsomme sind

kom i en vis melankolsk stemning, al den stund, han så sig omgivet af hårløkker, klude og krykker. »Man hører så at sige de lidendes skrig, deres bøn til himlen«

De 2 grelle modsætninger, dels de syge ved kilden, dels ungdommens fest ved markedeme er af maleren Jørgen Sanne forevigtet i et par male-rier, som findes på Statens Museum for Kunst i København.

I 1864 ryddedes Helenes grav for krykker og kors. Tingene blev dog ikke straks smidt væk, men gemt på loftet i Tibirke kirke. I løbet af det 19. århundrede uddøde langt om længe troen på den gamle helligkildes overnaturlige magt, og kildebesøgene hørte op. Så sent som den 1. juli 1887 skrev dog Berlingske Tidende, at sidste Skt. Hansnat lå 2 syge kvinder ved Helenes grav i tyk indpakning, mens 3 mandlige slægtninge holdt vagt udenfor.

Der valfartes stadigvæk til Tisvilde ikke alene til Skt. Hans, nej hele sommeren igennem og det både søgn og hellig. Men nu er det ikke mere Helene kilde, der er rejsens mål. Det er det blå hav, den hvide strand og den grønne skov, man søger ud til, og hvorfra der hentes både fysisk og psykisk sundhed i mængder, som vore forfædre med deres ældgamle nedarvede forestillinger aldrig nogensinde ville have drømt om, at også de kunne have fået, blot de havde gjort sig den ringe ulejlighed, der var forbundet med at bevæge sig lidt længere væk end til skrænten, hvor kildevandet vælder frem. Og takket være teknikken vidundere kan mange flere mennesker i dag få gavn og glæde af de naturlige sundhedskilder, som denne egn er så rig på. Parkeringspladserne er weekend efter weekend fyldt til sidste plads, og er man ikke i den heldige situation at have eget køre_, tager det kun en times tid at komme herud med toget fra København. Før 1924 havde Gribskovbanen, der åbnedes i 1880 for at transportere brænde ind til hovedstaden, en stikbane fra Kagerup til Helsingø, og resten af vejen til Tisvilde foregik med hestetrukken dagvogn. Takket være et godt samarbejde mellem DSB og de priva-

te baner kunne man senere, indtil S-banen gennemførtes til Hillerød i 1968, gå i toget i København og blive siddende i den samme vogn, indtil rejsens mål var nået. Ja historier om de såkaldte gode gamle dage skal man vist ikke tage alt for højtideligt. Arbejdsbesparende maskiner og _t udviklede transportmidler har gjort det lettere for os alle. Bl.a. er det blevet muligt for langt de fleste af os at holde en eftertragtet ferie en eller flere gange om året, hvilket ingeniørene var en selvfølgelig ret for menigmand i tidligere tider.

H. C. Jarløv

Litteratur

BÆKSTED, A.: Nordisk gudelære. København 1943.

GELSTED, OTTO: Tibirkebakker. København 1941.

JENSEN, AXEL CHRISTIAN: Helene grav i Tisvilde. København 1926.

LIISBERG, BERING: Domina Helena. Sagn og historie. København & Kristiania 1919.

OLRIK, HANS: Tisvildeegnen i gamle dage. Årbog for Frederiksborg Amts historiske Samfund 1906-09.

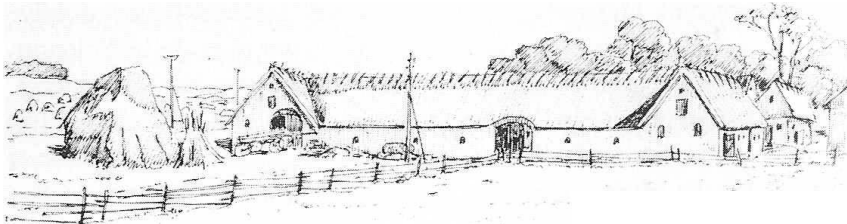
ibid.: Tisvilde og omegn. København 1920.

OLSEN, GUNNAR: Kronborg vestre Birk. København 1961.

SEEDORFPETERSEN, HANS HARTVIG: Tisvildebogen. København 1927.

Helene Grav: Farvekridtning af Victor Haagen-Müller.

EBBA HOLM

- en tisvildekunstner

Alle huse rummer historie og historier om mennesker. Ved Gærdet nr. 11, Tisvilde, er ingen undtagelse. Huset, gult/hvidt/grønt med sorte trægvale og stråtag, ligger meget smukt, tæt op af Tisvilde Hegn.

Holmehuset, som det i en årrække kaldtes, var i mange år sommerbolig for kunstnerinden Ebba Holm (1889-1967). Det var Ebba Holms fader, grosserer Adolf Holm, som lod huset opføre 1911 med Bent Helweg Møller som arkitekt.

Dette hus blev i mere end halvtreds år rammen om familien Holms landliggerliv. Når familien var flyttet på landet tog Ebba Holm ud i det nordsjællandske landskab. Her tegnede og malede hun landskabet med dets gårde, huse, kirker og mennesker. Hendes mange billeder udgør i dag en kunstnerisk og kulturhistorisk skat, som desværre har været lidt upåagtet i de senere år. Det kan blandt andet skyldes, at hendes billeder (tegninger, grafik og malerier) er spredt i mange samlinger som for eksempel: Det kongelige Bibliotek (Billedsamling og Håndskriftsamling), Nordsjællands Folkemuseum, Kobberstiksamlingen.

Vil man se, hvordan gårde, huse og landskaberne så ud i Tisvilde og omegn i årene 1905-1950, så er der i Ebba Holms billeder et stort og værdifuldt materiale, som stadig for tjener at blive brugt og oplevet.

Ebba Holm var en flittig brevsriver og hun sendte gennem årene mange breve fra Holmehuset. Følgende citat fra et brev til kunsthistorikeren Sigurd Müller giver et godt øjebliksbillede af landliggerliv anno 1918 og af hendes arbejdsituation:

»Jeg er endnu paa Landet og blivertil medio September, saa har jeg ogsaa haft en dejlig lang Tid herude - fire Maaneder - det skulde være at anse som en ualmindelig Lykke at være her i den herlige Natur saa

Holmehusets bagside med vue over endnu ubebyggede engdrag (1920'erne).

Parti fra den tæt møblerede stue (1920'erne).

Familien Holm på vej til Holmehuset engang i 1920'erne.

Interiør med trappe til 1. sal. Mellem gelænder og pottedplanter skimtes den hellige Sanct Helene i mumiche malet af Ebba Holm (1920'erne).

*Rie Nissen
portræt af
Ebba Holm
fra 40'erne.*

Alle fotos er kopieret efter Ebba Holms negativer, som befinder sig i Det kongelige Biblioteks billedsamling.

længe ... Jeg maa med Skam melde, at jeg slet ikke har fået tegnet noget i Sommer, det er ligesom, jeg har trængt til at lade dette Felt ligge lidt og hvile, derimod, har jeg faaet malet en Del- været temmelig flittigsaa flittig som jeg har kunnet være til Trods for den kedelige Solekzem, som har plaget mig hele Somren. Jeg har jo ikke kunnet være saa meget ude i det dejlige Solskin, som jeg gerne vilde have været. For resten synes jeg at Somren har været ret daarlig med megen Kulde og Regn, jeg mindes da mange mørke og kolde Dage fra disse sidste Maaneder. Det er saa trist, naar Somren ikke er rigtig varm og dejlig, der er saa meget, man skal samle sammen af Varme og Lys, for at tære derpaa, naar Vinteren og mørket nu for alvor tager fat«.

Tisvilde var ikke det eneste sted, hvor Ebba Holm hentede inspiration fra. Adskillige rejser til Tyskland, Frankrig og specielt Italien prægede en anden væsentlig del af hendes kunstneriske værk. Under mange ophold i Italien hentede hun inspiration og motiver til en storslået illustreret dansk udgave af Dantes »Den guddommelige Komædie« (1929), som hun forsynede med over hundrede linoleumssnit. På bogområdet arbejdede hun desuden med bogbind, forsatspapir og hun lavede rigtig mange exlibris - blandt andet et til Godhavn, som stadig fungerer som logo for erhvervsskolen. På andre områder indenfor kunsthåndværk markerede hun sig. Det blev til to meget smukke juleskeer i 1929 og 1932. Hun tegnede mønstre til korstingsbroderier og dekorerede keramik for firmaet Eifrig i Valby. Alt i alt et meget bredt kunstnerisk virkefelt, som den dag i dag gør indtryk.

Men det var på sommerdage, man kunne finde Ebba Holm ved Tisvilde Hegn i det lille stråttækte hus med en have som bugnede af blomster, og hvis lugekone og gartner hun også overkom at være. At hun holdt meget af sin Tisvilde-have fremgår af et andet brev-citat:

»Saa har jeg ogsaa min stump have (i slutningen af 1960'erne udstykket til syv sommerhusgrunde) at passe. Blomsterne staa saa smukt. Jeg har nogle pragtfulde blaa Delphinium (ridder-spore) i blomst for Tiden, de skinner og straalere i Solen, saa det er en fonøjelse at se paa. Men hvor en møje lønner sig med saadan en Have«.

Endnu er der mennesker i Tisvilde, der har kendt og som kan huske Ebba Holm, søsteren Ulla og deres meget myndige husholderske frk. Halland-Lund. De udgjorde et særpræget trekløver - en anakronisme som der blev lagt mærke til, når de færdedes rundt Tisvilde.

Da Ebba Holm døde i 1967, var søsteren død og huset solgt året for-

inden. Sammen med forældrene er søstrene bisat på et stort, enkelt udsmykket familiegravsted på Tibirke kirkegård. De var blandt de første af mange landligere, som helt tabte deres hjerter til Tisvilde, og som også derfor ønskede at ende deres dage her.

P. Heiberg

Litteraturrevisninger:

Dansk biografisk leksikon bd. 6, s. 457-58 (Holm, Ebba af Merete Bodelsen)

Kultur og folkeminder, 1949, bd. I, s. 32-36

Kultur og folkeminder, 1968, bd. XX, s. 32-39, 97-98 (Ebba Holm til minde af Anders Uhrskov)

Lassen, Erik: Juleskeen 1910-1984. - 1984

Weilbachs Kunstnerleksikon bd. I, s. 548-49 (Holm, Ebba af Jørgen B. Hartmann)

Brevene fra Ebba Holm til Sigurd Muller befinder sig i Den Hirschsprungske Samling

Mindet vel lader som ingenting,
er dog et lønligt kildepring.

Grundtvig.

Kan I huske dengang - ?

Træk af livet i Vejby skole, mens degnen hed
Brøns. (1923-1959)

Af Knud Brøns

Som skarer af brogede sommerfugle kommer de - minderne om en svunden tid. Flagrende, flakkende - ikke lette at holde styr på. - Sætter sig et øjeblik, men haster straks videre, inden der blev tid til at få rede på form, farve og mønstre. - I sommerens flimmervarme har de travlt dernede i haven ved den gamle Vejby skole!

Fange dem? - sætte dem på nåle efter en tur i æterglasset, så man stille og roligt kan sætte sig hen og betragte dem en dag, hvor man har tid og lyst?

Med kassen oppe af skuffen en vinteraften opdager man, at noget væsentligt mangler. De ydre ting, formen og farven er til at få øje på; men det væsentlige ved sommerfuglen, det flagrende, det levende - selve det spændende liv, hvor er det henne?

Og erindringen om den forgangne tid, minderne? - Et kig i gamle album med billeder, scrapbøger, breve, arvestykker, alt sammen giver det kun en svag afglans af det liv, der engang udfoldede sig i skolen, i hjemmet, i byen, blandt levende arbejdende, skabende, talende, gestikulerende, leende - og grædende mennesker. Mennesker, der boede her, som kom og gik, som udfyldte rammene i en verden, der virkede så helstøbt og tryk, og hvor livet formede sig roligt og harmonisk, - og hvor udviklingen ikke gik stærkere, end at menneskene og deres sjæle kunne følge med.

Man fornemmer, at man aldrig er sluppet bort fra de påvirkninger og de indtryk, man engang modtog i så privilegerede omgivelser.

Vi søgerslægtens spori stort og småt.

Aakjær.

Begyndelsen

Vejby er - naturligvis - ikke, hvad Vejby var, dengang den nye degn og hans familie i 1923 kom til byen. Elleve år før havde den lille landsby bygget sig en ny skole til afløsning af den gamle rytterskole dernede i den anden ende af byen. Der havde den ligget gennem lange tider - og ligger der for øvrigt stadigvæk. Og den kunne ikke lyve sig fra sit formål. Store vinduer i den ene ende af huset røbede, hvor skolestuen havde været; oven i købet endnu forsynet med matte ruder i nederste række, så intet ude i den pulserende verden skulle trække børnenes opmærksomhed bort fra salmeversene, bibelhistorien og Luthers lille katekismus, som var selve grundlaget for den gamle skole. Her lå skolen, som den før i tiden altid gjorde det, nær ved kirken, som den jo i sin oprindelse var et barn af

Her havde de gamle Vejby-degne terpet og herset med bønderbørnene. I nært samarbejde med præsten, der var nærmeste overordnede undertiden i heftig strid med denne overordnede, som ikke altid var lige forstående overfor de vilkår, degnen arbejdede under. Sære beretninger fortæltes om uvenskab og direkte fjendtligheder mellem tidligere tiders præster og degne. - Til degnens embede hørte også en jordlod omme bag »Sandgraven«.

Men på et tidspunkt måtte der en udvidelse til, og man byggede da en særlig skole, hvor lærerinden avede de yngste børn. Og i 1912 flyttede

P. C. Skovgaard: Udsigt over Vejby set fra området hvor den nye skole ligger.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

deggen med de store elever til den vestlige ende af byen, hvor man havde bygget den nye hovedskole, som den kaldtes.

Lige hvor to byveje løb sammen vest for gadekæret for at blive til vejen til Tisvilde, havde man anbragt den nye skole på en stor åben grund, der skrånede lidt mod syd. Fri udsigt var der over det store Askemose-landskab med de to gårde, der havde taget navn af beliggenheden. I baggrunden det mægtige bakkedrag med byerne Holløse til den ene side og Ørby til den anden markeret af den skovklædte bavn. Og så lige i midten Stavlehøj også med en klat skov. Fra skolen kunne man også se ned til den nye station, som blev bygget netop det år, den nye degn kom til byen. Gribskovbanen havde hidtil haft endestation i Helsinge, men var nu blevet forlænget til Tisvildeleje. Mellem skolen og stationen var der åben mark til ind i trediverne.

En gunstig beliggenhed med rigelig plads til de udfoldelsesmuligheder en »moderne« skole med sin degnebolig måtte have. Lidt bart har det været da gamle Pedersen flyttede ind her - men den slags råder tiden bod på. Træer, buske og hække havde haft elleve år til at mildne luften for den nye degn, der flyttede ind her i 1923 sammen med degnekonen og to knægte på tre og et år.

Vi elsker de hjemlige steder,
hvor far og mor går omkring,
vi kan føle stormende glæder
ved små og så fattige ting.

Oskar Hansen.

Huset

En arkitekt med sans for smukke linier havde tegnet den nye skole i Vejby. To huse bygget sammen i vinkel dannede et harmonisk hele, som med sine valmede gavle, den karakterfulde frise øverst på muren, frisens forlængelse et stykke om på husets gavl, dannebrogsvinduerne, de pyntelige kviste, den murede veranda og udhus i samme stil som hovedbygningen var en fryd for øjet. - En fryd, som ikke længere kan opleves, da udviklingen har slået sin kolde klo i det smukke hus, og funktionalistiske arkitekter sat deres spor - vandalismens uestjr er gået hærgende hen over det gamle skolehus.

Masser af plads var der i huset af 1912, både til skolebarn og til degn. Store lyse stuer med sydsol, mens kontor og køkken vendte mod nord.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Vejby skole set fra nord.

Udsigten nordpå var helt uden bebyggelse - på den anden side af vejen så man op over bakken, hvor »Melhøj« rejste sin stejle profil øverst oppe. Ovenpå var der stort gæsteværelse og pigeværelse, som degnens fik god brug for, da man i de første år, mens børnene var små, jævnlige havde hushjælp. Derudover var der to kæmpeloft, hvoraf det ene var forsynet med gulv, mens det andet, oven på skolen, så meget råt ud mellemrummene mellem de store loftsbjælker var fyldt op med ler, som var den tids isolationsmateriale, og som der var strengt forbud mod at betrede. Først langt op i tiden kom der også bræddegulv her.

Lofterne var opbevaringssted for alskens sager - forsatsvinduerne om sommeren, ekstra skolepulte, det gamle aflagte kateder fra rytterskolen, gamle lasede, men spændende skolebøger fra sidste århundrede; røgede skinker hang sammen med flæsk og spegepølser på skorstenen. Vigtigt var det hjørne af loftet, hvor degnen havde sit værksted med høvlebænk og masser af værktøj, som ikke mindst blev anvendt af knægtene, der her fik rig lejlighed til at stifte bekendtskab med sav og hammer bl.a. ved fremstillingen af stolte fregatter, der skulle sendes på farefuld færd over gadekæret. - Fra loftet kunne man også kigge ind i de mørke skinker bag værelserne; steder som børnefantasiens befolkede med uhyggelige væsener, som man frygtede pludselig kunne komme farende ud fra deres gemmested.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Nederst i huset havde man den uundværlige kælder, uundværlig i en tid, hvor køleskab og fryser endnu ikke var opfundet. Drænet havde man ikke langs med ydermurene, derfor var der også store vandpytter på kældergulvet i fugtige perioder, og det var ikke så heldigt for kartofler, gulerødder og andet, der opbevarede hernede. Sulekarret og tønden med saltsild havde også sin plads i kælderen, og for at det hele ikke skulle sejle rundt dernede, måtte man ind imellem skovle vandet op i spande og bære det væk - sammen med utallige frøer og skrubbudser! Engang fik degnen efter mange års forløb overbevist myndighederne om nødvendigheden af et afløb fra kælderen. Der blev gravet et kæmpehul udenfor, slået hul i kældervæggen og muret et rør i. Da det hele var færdigt, viste det sig, at afløbet sad et par tommer over kældereens gulv - og det kunne ikke flyttes!

Er lyset for de lædte blot
til ret og galt at stave?
Nej, himlen under flere godt,
og lys er himlens gave.

Grundtvig.

Skolen

Fra degnens kontor var der direkte adgang til den store, venlige og lyse skolestue. Dobbeltøre skilte de to rum. Mellem de to døre var der så god plads, at et lille menneske nemt kunne stå der og høre, hvad der foregik inde i den spændende verden med de mange fremmede børn og deres lærer. Man måtte et trin ned, når man gik ind i skolen - der skulle nemlig være højere til loftet derinde end i boligen. To kæmpevinduer vendte mod øst og gav masser af morgensol til det store rum.

Tre rækker 2-mands skoleborde stod opmarcheret, så lyset kom fra den rigtige side. Katederet stod hævet op på sin forhøjning, så degnen havde godt overblik over forsamlingen, og der var masser af plads mellem kateder og de forreste borde.

På hver side af den sorte tavle hang et landkort, Danmark og Europa. De blev flittigt brugt - og dette, at de altid hang der og ætsede sig ind i ens hukommelse gjorde, at man siden næsten i blinde kunne orientere sig på et landkort.

To skabe i nærheden af katederet indeholdt skrivebøger, regnehæfter, en mindre fysiksamling - meget lidt anvendt - og et par skuffer med

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

stenalderøkser og andre oldtidsfund, som bømene jævnligt kom og forærede til skolen - fundet under pløjning eller harvning derhjemme på marken. I to skabe bagest i skolestuen lå bl.a. læsebøger og sangbøger. Den slags havde man ikke med hjem. Når der skulle læses eller synges, delte duksene bøgerne rundt og samlede dem igen efter timen. Salmebog, bibelhistoriebog og regnebog var så at sige det eneste gods, man behøvede at fragte mellem skole og hjem - og så naturligvis det uundværlige penalthus med blyant og viskelæder, penneskaf og løse penne. Grifler var et overstået stadium, når man flyttede fra lærerinden op til degnen.

Opvarmning af det store rum foregik ved hjælp af en kæmpekakkelovn, der blev fodret fra en brændekasse og en kulspand. - På væggene hang den lange række af historiske billeder, som var den sædvanlige udsmykning af Danmarks skolestuer på den tid. Og på pillen mellem vinduerne var der i de første mange år ophængt et billede af degnens forgænger, den gamle Pedersen, som fra sit ophøjede stude kunne holde øje med, at alt gik rigtigt til!

Helt op i 1940'erne var bømene i mange byskoler delt i pige- og drengeklasser. Det var naturligvis praktisk umuligt på landet - men opdeling var der alligevel. Pigerne og drengene sad altid hver for sig drengene nærmest vinduerne og pigerne ved kakkelovnsiden. Midterrækken var dog af praktiske grunde blandet - dog aldrig dreng og pige ved samme bord. Og bagest i klassen var der en pigedør og en drengedør ud til forgangen med bænke forsynet med små rum nedenunder til træsko, som ikke måtte bruges i skolestuen. Mødte man i skole med træsko, hvad mange gjorde, måtte man have skiftesko med til indebrug.

O, kom min gamle glæde, du!
jag mine griller hen;
jeg vil jo være nøjsomnu,
gør mig til bam igen!

Legepladsen

Stor var legepladsen, og i begyndelsen græsklædt overalt undtagen på de mest udsatte steder. Senere blev det halve belagt med grus, så man kunne færdes uden at blive våd om fødderne i det dugvåde græs.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Ved den ene ende var der i det fri opstillet ribber og bomme, som blev anvendt til gymnastik for drengene. En buk og en plint havde deres plads i et træskur i den nordlige ende af pladsen. Her kunne man også opholde sig i regnvejrperioder. Træskuret og de gamle bomme og ribber blev siden afløst af et muret læskur med redskabsrum i den ene ende.

Gymnastik på pladsen borte sommeren til. Når pigerne i sidste time var gået ned i den anden ende af byen til håndarbejde hos lærerinden, havde degnen gymnastik med drengene. Selvom degnen ikke selv havde været soldat var den tids gymnastik alligevel præget af sit udspring - opøvelse i at blive en god soldat. Blandt andet var det vigtigt at fa lært at gå i takt, og det var for mange af knægtene forbundet med store vanskeligheder. Når det holdt rigtig hårdt med at finde ud af det med _re og venstre ben, kunne degnen godt finde på at binde et sjippetov til det ene ben på den »taktløse« og med et lille nyk vise, hvornår den fod skulle frem! - Pædagogik er mange ting. Og omtrædningsgang var det endnu sværere med, og så det med at skulle sætte af med samlede ben ved springøvelser.

Gymnastik blev også praktiseret om vinteren, men da som skolestuegymnastik. Det var for de fleste en velsignet afbrydelse, når degnen midt i en skrivetime kommanderede alle ud på gulvet mellem bordene for at røre kroppens muskler. Nogen af øvelserne foregik siddende på bordene eller endog stående oppe på bordene. Siden hen fik man på seminariet doceret, at det nærmest var lidt af en forbrydelse, især mod mindre børn, at lade dem sidde stille ved bordene mere end et kvarter ad gangen.

Efterhånden blev gymnastikken i Vejby mere eller mindre afløst af boldspil. Mest langbold, som var degnens kæphest, og som altid blev ledsaget af hans opildnende tilråb, der kunne høres over det meste af byen. Ikke mindst kunne man høre hans begejstring, når en rigtig svær bold blev grebet, eller når en uheldig spiller blev ramt, så det sved på det arme offer. I perioder dyrkede man også både håndbold og fodbold, som der var god plads til på den læfyldte legeplads. Ind imellem gik det dog ud over en af de store ruder i skolens vinduer, hvilket ikke var så galt, når det var degnen, der ledede spillet - mindre behageligt var det, når børnene i frikvarteret selv arrangerede fodboldkamp, og en rude gik med, så man måtte ind og melde det skete.

Det gik ofte ret hårdt til i frikvartererne, som jævnlgt strakte sig over mere end en halv time, hvis degnen var godt i gang i sin have - eller der var kommet gæster. Hvis man så blev lidt for højrostedet derude på lege-

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

pladsen - det var måske et slagsmål, der var ved at blive afviklet under opmuntrende tilråb, så behøvede degnen blot at stille sig op i havelågen, der førte ud til pladsen, og gemytterne faldt lige så stille til ro. Ingen generende gårdvagt behøvede at have sin gang derude. Var der endelig en gang imellem nogen, der gik over stregen, vankede der et par på »klaptræerne« til de formastelige, så var tingene sat på plads uden nogen fortrydelse, og ingen tænkte på, at det kunne være anderledes. Var der ikke nogen enkelt skyldig at finde, og degnens egen søn tilfældigvis be fandt sig i urocentret, var det som regel ham, der måtte holde for. I øvrigt var der så at sige kun tilfredshed med degnens skole og hans måde at holde justits på i sit »enevældige kongerige«.

Legepladsen blev også brugt flittigt efter skoletid, hvor degnens unger og deres legekammerater muntrede sig i de herlige omgivelser og blandt andet brugte gymnastikredskaber, løse bænke m.m. til at lave store »oce-andampere« ved at sætte dem sammen i et sindrigt system - glemte undertiden at fa det hele sat på plads, og så var der lagt i kakkellovnen. Undertiden lavede man hele legepladsen om til et mægtigt vejsystem af opstregede »veje«, hvor man så racede rundt med »politiet« i hælene. Eller man legede cykelakrobater med 3-4 mand på en cykel, kørte bagvendt, på et hjul og mange andre numre. Mulighederne var mange med sådan en tumleplads til rådighed.

Masser af timer tilbragtes med at spille fodbold til målet under de gamle bomme. Ofte landede bolden ude i naboens kornmark, og man måtte snige sig ud for at hente den uden at blive set. Og netop når kampen var allerhedest skulle det nok passe, at bolden røg ind i mirabelhækken og tabte vejret ved nærkontakt med en af de stive tome. Så gik det løs med lappegrejeme, inden bolden igen kunne snøres, mens man presede sammen med tommelfingrene, der forstuvede for et godt ord. Og så kunne opgøret fortsætte mellem Pauli Jørgensen, Svend Jensen og mange flere af de store fodboldnavne fra den tid, hvis navne man annekterede, indtil pludselig ens rigtige navne blev råbt inde fra haven - legen var slut, pligterne ventede!

Hvor kan I dog gruble og græde
så længe Gus himmel er blå!
Mit hjertesælver af glæde,
blot duggen dynker et strå.

Aakjær.

Haven

Hele skolens store område hørte under degnens jurisdiktion. Han herskede, planlagde og disponerede enevældigt inden for sit område. Og man var ikke i tvivl om, hvor grænserne gik. Da skolen blev bygget, indhegnede man hele dens areal med stikkende hække, mod nord, syd og vest var der tøjnehække, mod øst mirabeller, hvis frugter i tykke lag faldt ned på legepladsen i eftersommeren og stod til skolebømenes disposition, hvis de da ellers gad samle dem op; der var nemlig ikke ret mange af dem, der var særlig attråværdige - men alligevel, i mangel af bedre.

Hele området nord for skolen blev kaldt for skoven. Det var nemlig af degnen plantet til med rigtige træer, som han i øvrigt indforskrev fra en plantør i Jylland, hvor han tidligere havde haft sit virke. De groede i løbet af årene sammen til et eldorado for bømene, som her havde endeløse muligheder for at lege skjul og gå på jagt efter røvere.

Indkørslen til skolen lå i begyndelsen forskudt mod vest i forhold til huset, hvilket tydeligt sås på et gammelt postkort, som stammede fra tiden omkring 1920. Den flyttede degnen resolut hen midt for huset, så man herefter kom kørende ind som til et herresæde. Gårdspladsen på denne side blev belagt med småsten og forsynet med flagstang midt for hoveddøren. Siden blev flagstangen dog flyttet om i den private have på sydsiden. - Hen gennem »skoven« var der en sti, der dannede en smutvej for de mange, som kom gående til skolen. - På nordsiden havde man også brønden med pumpen, som fortjener et kapitel for sig selv.

Vaskehuset var i det ydre en formindsket udgave af hovedbygningen og havde mange funktioner, bl.a. var hele østsiden forsynet med døre i en lang række - toiletterne, i form af rigtig gammeldags »das'ser« med bræt med hul i og en spand nedenunder. Det sydligste af dem var ved et plankeværk, der gik i zig-zag mellem hovedbygningen og vaskehuset, skilt fra til privat brug for degnefamilien.

Kommet gennem døren i plankeværket stod man på den lille gårdsplads, der var afgrænset af bygninger på alle sider undtagen mod syd, og

De gnen og hans kone »vejer salt« i haven.

som i midten havde et valnøddetræ. Pladsen under træet var et yndet opholdssted om sommeren, når solen bagte.

Selve haven var tredelt efter det gamle princip: prydhave, syd for stuehuset, »abildgård« i midten, med frugttræer og buske, samt længst mod vest den vigtige urtegård skærmet af et læbælte med tre rækker træer inden for tøjnehækken - hyl, elm og birk. De to sidste voksede hurtigt til og det blev en yndet sport for degnens knægte at vandre som aber fra træ til træ hele rækken igennem uden at sætte en fod på jorden.

Haven var degnens stolthed, og af god grund. Hjulpet af store mængder hønsegødning avledes der kartofler, gulerødder og mange andre grønsager og frugter til det meste af årets forbrug i den voksende familie, der med tiden kom til at omfatte syv medlemmer, foruden de mange gæster familien havde. Et selvbygget drivhus sørgede for tidlig salat og gulerødder, og sommeren igennem væltede man i tomater og agurker, samt lidt hen på året grønne og blå druer.

Et mægtigt pæretræ dominerede afdelingen med frugttræer. De første mange år var det til idel ærgrelse for degnen, fordi det ingen frugter ville bære, og øksen har mangan gang ligget ved træets fod, men på degnekonnens forbøn fik det chancen endnu et år, og pludselig blev det svangert

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

hvert år med så mange store, saftige og velmagende pærer, at det blev nødvendigt at »eksportere« til naboer og venner, for at de kunne nå at blive spist i tide. Det blev en yndet sport for knægtene af få alle pærene plukket, selv dem på de alleryderste tynde kviste - hvor de flotteste og bedste næsten altid sad. Høsten foregik på helt speciel vis, idet en sad oppe i træet, plukkede og kastede pærene en efter en ned til en »medhjælp« på jorden, som greb dem og lagde dem i kassen. Det kunne ske, at en pære var blevet blød og rådden, men så meget sjovere var det at se resultatet, når den blev grebet af den uvidende stakkel på jorden.

En sommer, da degnen ingen hjælp havde til plukningen, måtte han rejse den lange brandstige op mod træet. For at komme højt nok satte han den temmelig stejlt og entrede til vejrs og fyldte sin kurv flere gange med held - men pludselig, som han atter skulle nedad med sin høst, var tyngdepunktet kommet for langt ud, og stigen væltede udad! Til degnens fantastiske held stod der et stort blommetræ lige ved siden af og det tog mod stige, degn og kurv som et udspændt sikkerhedsnet. Degnen kunne med hele lemmer entre ned på »bagsiden« af stigen.

Bemeldte blommetræ var højt værdsat af skolebørnene, som hver dag i høsttiden blev sluppet løs på de blommer, der var faldet ned i nattens løb. Store Kathrineblommer, så saftige at man næsten måtte i bad efter at have sat tænderne i dem.

Æbler var der i alle variationer fra skovfogedæbleme, der skulle spises i løbet af ganske få dage, og til Belle de Boskop'erne, som hen på foråret blev så søde, at man med glæde brugte det som spiseæble, hvad det jo egentlig ikke var beregnet på. Noget helt specielt var Filippæbletræet, som hvert år gav i overmål - et år over tyve af de gammeldags store trææblekasser. På loftet eller i kælderen var luften fuld af forjættende dufte i denne tid.

Prydhaven var ved degnens ankomst i 1923 efter tidens skik forsynet ed havegange, store tujahække og bøgéhække samt små ganske lave buksbomhække rundt om blomsterbedene og naturligvis en græsplæne delt i to af en havegang. Plænen blev snart lagt om til en stor, hvor der i tidens løb blev udkæmpet mangen en drabelig krocketkamp ansporet af degnen, der gerne fortalte om dengang, han fandt sin viv på en krocketbane. - Kampene i Vejby udviklede sig til en sand lidenskab, hvor man kæmpede »på liv og død«, og hvor det ofte blev langt efter mørkets frembrud, før det sidste forsøg på revanche måtte opgives. Spillernaturen stak dybt i degnefamilien, og det gav sig udslag på mange måder.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Lange rækker af ribs- og solbærbuske var de første år til fryd for hele skolen. Det var dengang man ikke holdt sommerferie, men »høstferie«, der var henlagt til august måned, hvor alle, små og store hjemme på gårdene var med til at bringe høsten i hus. Det passede degnen og hans viv godt, for så var børnene i skole, når bærrerne skulle plukkes. Og det faldt helt naturligt, at man dengang udskiftede en naturhistorietime med en ekskursion til degnens bærbuske, hvis indhold i timens løb landede i store vaskebaljer, lige parat til syltning og saftkogning. Som belønning vankede der så siden alle de blomster, pærer og æbler, man kunne stoppe i sig.

Haven og skolen ved vintertid.

Somdybest brønd gi'r altid klare vand
og lifligst drik fra dunkle væld udrinder,
så styrkes slægtens marv hos bam og mand
ved folkets arv af dybe stærke minder.

Aakjær.

Vandet

Drikkevand, vaskevand, vand til madlavning, vand til dyrene, vand til blomsterne - alt sammen skulle det hentes op af skolens 12 alen dybe brønd med en gammeldags pumpe.

Pumpen med drikkekrusene.

Når skolebømene i frikvarteret eller efter en langboldkamp styrtede om til pumpen foran degnens køkkenvindue, måtte de være udstyret med tålmodighed. På pumpen hang de to drikkekrus, som var fælles for alle, og som gik fra hånd til hånd, og som man i nogen tilfælde gnubbede lidt på med fingrene, hvis forgængeren var en, hvis hygiejne man havde sine tvivl om; det kunne dog også hænde, at man overtog kruset fra en, man stærkt sympatiserede med - måske endda var lidt forelsket i - så undlod man bevidst at skylle inden brugen. Det smagte jo altid lidt af fugl. - Man skulle helst være to sammen for at kunne drikke ved pumpen, da den, der pumpede dårligt samtidigt kunne holde kruset under tuden.

Vand, der løb ved siden af forsvandt for størstedelen ad en slidske ned i en kloak ved siden af brønden. Men der blev jævnlige spildt ikke så lidt på de mossede og fedtede planker, der i den første tid dækkede brønden, og mellem plankerne sivede en del tilbage i det dybe hul. Genbrug!

I perioder var der nu også vrøvl med vandkvaliteten, og der var en tid, da degnen måtte hænge en tøjpose på tuden for at filtrere nogen mærkelige små, trådagtige, hvide orm fra, inden vandet blev drukket. Men der blev ikke nogen større affære ud af det - og de forsvandt jo igen efter nogen tid. Engang var det dog så galt, at man måtte have brøndgraver ned for at rense det dybe hul. - Vandet var på varme sommerdage livsalligt koldt, noget man lærte at skønne på efter strabadserne på legepladsen.

I degnens køkken havde man som næsten alle andre steder på landet et par store vandspande stående på en skammel og med litermål imellem til

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRB OG 1990

at øse op med - og til at drikke af! Så snart degnens børn orkede det, påhvilede det dem at sørge for, at der altid var vand i spandene. Det var et led i opdragelsen, at hver især i husstanden skulle have en række pligter, »sysler«, som degnen kaldte det. - »Har du syslet?« blev 'man jævnligt spurgt, når man nænnede sig tiden for aftensmad. Kammeraterne ude omkring på gårdene havde altid nok af gøremål, ja, kunne undertiden knapt nok nå at fa læst på deres lektier. Hos degnen var der ganske vist ikke landbrug, men den store have og forskelligt dyrehold, brændehugning og meget andet gjorde, at der især i sommertiden var rigeligt med arbejde - ellers blev der i hvert fald som regel fundet på noget til alt for ledige hænder. Dog blev der også i vid udstrækning lejlighed til at lege.

Vaskedagene var de værste »vanddage« - dem man frygtede mest. Når snavsetøjet havde hobet sig op, var det tid til storvask. Så gik der bud ned til Jenny, degnefamilie ns faste tilflugt, når noget særligt stod for døren, hvad enten det var til hverdag eller til fest. Havde hun tid til at komme, blev de store baljer i vaskehuset vendt - de stod til daglig med bunden opad med vand på for ikke at blive utætte. De skulle nu fyldes, så tøj et kunne lægges i blød til næste dag, når slaget skulle stå. Vand, vand, vand - i baljer, kar og gruekedel. Det krævede sin mand at klare de mange slag med pumpe stangen og fa alt det vand båret ind. Og på selve vaskedagen var der ikke tid til mange svinkeærinder. Når degnekonen og Jenny havde g nubbet tilstrækkeligt længe op og ned på vaskebrættet, skulle der skyllevand til - og sådan gik det slag i slag til hen på eftermiddagen, hvor det skinnende rene tøj hang og blaffede på de lange tøjsnore trukket fra træ til træ tværs over plænen - eller oppe på tørreloftet, hvor alle bjælker var forsynet med kroge for tilfældets skyld.

Der var dog lang vej endnu, før det rene linned kunne lægges i skufferne - rulles og stryges skulle det. Rullen betragtedes af børnene nærmest som et torturinstrument, når den store stak linned skulle igennem den med håndkraft.

Vand skulle der også sørges for til høns og duer og gris. Det var også en af de pålagte pligter, og der var lagt i kakkellovnen, hvis degnen kom om til hønsene og så, at de sværmede rundt om en tom vandingsspand. I perioder kunne pumpen være genstridig og uvillig til at give vand fra sig, lige meget hvor hidsigt man rev og sled i pumpe stangen. Så skulle den »spædes« - der skulle hældes vand ned i den, så den kunne fa slukket tørsten, inden den forbarmede sig og selv gav vand fra sig. Det kunne hænde, at man måtte have fat i smeden, for at han kunne sætte nyt hjerte

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

i krabaten. Degnens unger så forventningsfuldt til for at fa et glimt af det mystiske hjerte og blev noget overraskede ved at se den stump læder, der havde så fint et navn.

I tørre somre kunne det hælde, at intet hjælp, hverken spædevand eller nyt hjerte kunne formå den arme pumpe til at give så meget som en dråbe - der var nemlig slet intet vand at hente dernede i dybet; brønden var løbet tør, hvilket især kunne ske, hvis det havde været vaskedag med særlig stort forbrug. Så måtte man gå den tunge gang ned til nærmeste nabo med spandene og hjem igen den endnu tungere med de fyldte spande.

Tomater og agurker i drivhuset krævede også deres part - i højsæsonen flere spande dagligt, og alt sammen måtte det pumpes op med håndkraft, indtil det ved midten af fyrreme lysnede - man fik lagt vand ind! En omvæltning af rang. En elektrisk pumpe i kælderens sørgede for, at man nu bare behøvede at dreje på en hane, så løb alt det vand ud, man kunne ønske sig. Oven i købet fik man hane både i køkken og vaskehus og på muren til skolebørene. Sikken en luksus. En tid lang beholdt man dog krusene hængende ved siden af hanen!

Barnelivets fagre dage
kun forgæves folk på jord
kalde sukkende tilbage;
somen drømde heden for.

Grundtvig.

Ilden

Opvarmning af skole og bolig påhvilede degnen - dog ikke betaling for brændsel til skolestuen.

Tidligt hvert forår kom en lastbil med »deputatsbrænde« fra skoven. En gammel regel pålagde myndighederne at levere 7 rummeter bøgeklov, så degnen havde noget at fyre med i den kolde tid. Et par dage efter kom så manden med rundsaven - Jens Peter Jørgensen hed han, og den melodiske næsten rytmiske lyd fra hans sav kunne man høre over det meste af byen i forårstiden, hvor han drog rundt med sit grej fra sted til sted. Degnens unger så med ærefrygt på hans ene hånd, som havde måttet ofre det meste af tre fingre til den hvinende og farlige sav, der ikke kendte forskel på brænde og menneskefinger.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Når savningen var overstået i løbet af et par timer, forestod der et par ugers arbejde med at fa kløvet de store blokke. Her blev de, der kunne magte at svinge en økse, sat i gang med strenge formaninger om at passe på fingrene. - Der er forskel på brænde! Så længe som muligt gik man uden om de genstridige knokler, som var fyldt med knaster, og som krævede, at den store økse kom i sving, hvis det da ikke ligefrem blev nødvendigt at anvende kiler, som omsider kunne fa den stædige djævel til at overgive sig. Andre stykker var så villige, at de næsten flækkede af sig selv af skræk, når øksen nærmede sig, - »saftvand« kaldte degnen dem.

Og så skulle der laves brændestabel. Det var for mange mennesker dengang noget af en æressag at fa den så velformet og høj som muligt. Det var ikke fri for, at man til en vis grad bedømte folk efter deres brændestak. Galt var det i hvert fald, hvis den faldt i utide! Degnens brændestak stod i mange år i et hjørne af den lille gård med valnøddetræet. Senere brugte man at sætte den omme i hønsegården. Sidst på sommeren skulle den i hus, og det var en hel festdag, når den flotte stabel blev væltet, og de syv rummeter båret ind i brændehuset, hvor det fyldte den ene afdeling helt op til loftet. Vinteren igennem skulle det så hentes ind for at anvendes til sit egentlige formål - at fortæres af luerne i kakkelovne og komfur. - Det var igen en af pligtene, der påhvilede børnene - brændekasserne i køkkenet og i skolestuen skulle fyldes op hver dag. Den store kakkelovn i skolen var en grådig herre, som krævede megen pasning og pleje. Sommeren igennem stod den bare der og skinnede så flot af kakkelovnssværte, men når efterårsferien var overstået, måtte den til at gøre nytte. I ældre tid kaldte man ligefrem den ferie for »kakkelovns-ferie«, fordi man skulle gøre klar til fyringssæsonen. Rengøringsdamen - Karen hed hun i mange år sørgede for, at der blev »taget ud« af kakkelovnen og tømt askeskuffe. Degnen - det vil sige hans afkom - havde arbejdet med at »lægge til«, så der næste morgen blot skulle sættes en tændstik til for at fa gang i opvarmningen. Noget af et problem kunne det være at skaffe tilstrækkeligt med papir. Bømenes brugte mad papir - ofte iblandet forsmåede spegepølse-madder og andre lækkerier - var puttet i en kasse på væggen ude i skolegangen. Den skulle først tømmes, men det var ikke altid nok, og så måtte man på jagt efter aviser eller andet papir. Ovenpå skulle der et godt lag »splinter«, småpinde, som fængede lettere end de store brændestykker, der lå øverst. »Splinter« skulle der altid sørges for et rigeligt lager af ude i brændehuset. Havde man ikke andet at lave, kunne man da altid gå ud og hugge splinter af de almindelige brænde-

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

stykker. De skulle altid være for hånden, da der jævnligt hver dag skulle tændes op på komfuret. Her kunne dog også bruges risbrænde, som var meget anvendt, når der hurtigt skulle blus på for at varme en kedel vand. Brændekassen havde da også to rum, et til almindeligt brænde og et til risbrænde.

Under krigen, da alt kunne bruges, reddede degnen sig risbrænde i store mængder i skoven. Han lånte heste og vogn omme i byen hos Jørgen Matthiesen på Melhøjgård, og så gik den 7-8 kilometer lange tur til et sted inde i Tisvilde hegn, hvor man af skovfogeden havde faet udpeget et område at sanke grene og kviste på. Et kæmpelæs kunne det blive" men tungt var det jo ikke. Og turen blev taget flere gange, så der til sidst var et helt bjerg hobet op i den lille gård. Det så temmelig håbløst ud, men med flere mand i sving med økser arbejdede man sig i løbet af nogle uger gennem bunken.

I den med hensyn til brændsel mere sorgløse tid i tyverne og trediverne brugte man kul og koks, som købmanden leverede helt ind i kulrummet bagest i vaskehuset. Under krigen måtte man klare sig med tørv. - Økonomisk som degnen var akkorderede han med en gårdejer i Hesselbjerg og købte dem som halvfabrikata, blot lagt ud på en eng ved mosen. De skulle så passes sommeren igennem på den rigtige måde, og det var et arbejde hele familien, store som små, kunne deltage i. Når de havde ligget et stykke tid skulle tørvene »kantes«, stilles på _kant to og to mod hinanden, så de kunne tørre på undersiden. Efter nogen tid var de så parat til at »røjles«, som det hed i Nordsjælland. I Jylland kaldes det at skrue tørvene, og det vil sige at sætte dem op i de kendte små sorte stakke, der i sommertiden dengang dominerede alle moser med tilhørende engstrøg. Det var på sommerdage med sol og varme en festlig forestilling, hvor man kappedes om at lave flest - eller højest! Det sidste var nu ikke altid en fordel, da de høje stakke, når man kom næste gang, ofte var blevet offer for den stride vind.

Hjemfragten foretoges også med lånte heste og vogn, og efter sådan en dag trængte man særdeles hårdt til et bad - især hvis man havde haft tjansen med at stå inde i tørvrummet og sørge for at viderebefordre de tørv, der blev kastet ind ad vinduet. Man var sort helt ind på sjælen efter sådan en omgang, og det endte ofte med, at man smed sig på cykelen og tog turen ud til stranden for at tvætte sig i den »store balje«.

Artiklen fortsættes i del 2

Kan I huske dengang - ?

Træk af livet i Vejby skole, mens degnen hed
Brøns. (1923-1959)

Af Knud Brøns

Fortsat fra del 1

På det jævne, på det jævne
ikke i det himmelblå,
der har livet sat dig stævne,
der skal du din prøve stå!

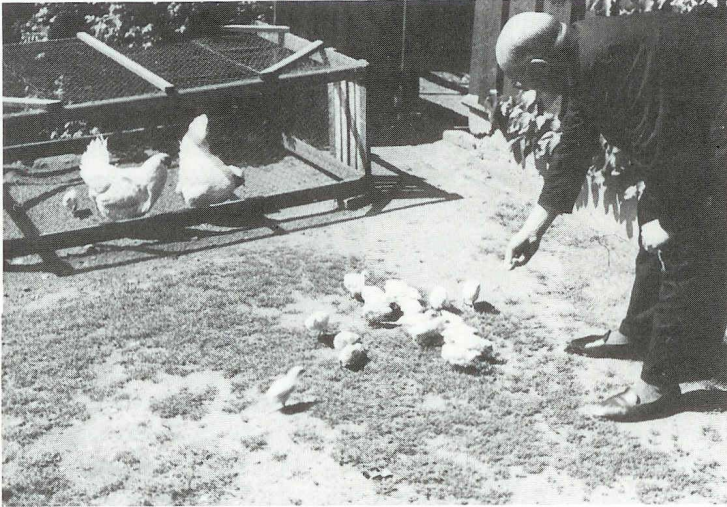
Kaalund.

Dyrene

Degnens løn i kontanter var ikke noget at prale af, men der var gode muligheder for at strække pengene ved at være til en vis grad selvforsynende med en række af dagligdagens fornødenheder. Haven ydede sit. Æg havde man altid i mængde - undertiden så mange, at man solgte i snesevis til opkøber.

Også kødforsyningen sørgede man hos degnens delvis selv for med høns og kyllinger, duer og gris - en gang imellem også med en gås eller to. Og det var en væsentlig post på regnskabet med de mange munde, der skulle mættes hver dag.

Så snart degnen kom til Vejby i 1923, gik han om bord i et stort projekt med hønseopdræt. Med sig havde han en flok præmiehøns, der havde taget 1. præmier på store udstillinger. Sorte Wyandotter hed de, og de måtte have et passende logi, så nu skulle der bygges hønsehus. Godt håndelag havde han - og selvgjort er velgjort, som han yndede at udtrykke sig. Snart stod et stort og flot hus færdigt; lemmen ud til hønsegården var oven i købet forsynet med automatik! Ved en sindrig anordning åbnede lemmen sig til det fri om morgenen, når hanen trådte op på et lille vippebræt forbundet med en krog på lemmen. - Et fint skilt med teksten »Rugeæg sælges« sad i de første år ude ved vejen, og det gaven af de

Degnen ved sine kyllinger.

mange små ekstraindtægter, som degnen gennem årene forstod at skaffe sig på mange forskellige måder.

En stor hønsegård gav rige udfoldelsesmuligheder for både høns og børn. Her var nemlig fut slag med hensyn til at grave huller og lave andre byggerier under eller oppe i de store træer. En gang imellem skulle der graves et dybt hul til blikdåser, glasskår og andet, som ikke måtte komme i den store mødding. Når knægtene havde gravet det ønskede hul ned gennem muld, rødder, sten og sand, fik de i nogen tid lov at anvende det som hule. Store bjælker blev lagt hen over, ris og sække ovenpå, som dængedes til med jord. En smal jordtrappe førte ned til det skumle sted med jordbænke langs kantene. En tælleprås lyste tilstrækkeligt op til at man kunne se hinanden, når man samlede med legekammeraterne, Arne, Hans, Otto og hvad de nu hed alle sammen. Ofte fordrev man tiden med at fortælle spøgelseshistorier, hvad stedet næsten indbød til.

Hønsene gav masser af pligter. - Der skulle fodres og sørges for vand, og der skulle samles æg ind hver dag, i den første tid med præmiehønsene endda flere gange om dagen, idet hønen automatisk låsede sig selv inde med en lem, der faldt ned; så kunne man mærke æggene med hver enkelt hønes nummer, inden den slap ud af sit fængsel. - Og så skulle der jævnlige muges ud på hjaldet, og gødningen køres ud for at gøre nytte i

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

urtehaven.

De sorte Wyandotter afløstes af andre racer. En tid lang »Hvide italienerne« fra Larsens præmiehøns i Ørby. De gav fantastisk med æg, men der var ikke så meget kød på dem, og så blev det efterhånden til krydninger af forskellige slags, som foruden at give æg fyldte godt i suppegryden.

I mange år sørgede degnen selv for udrugning af kyllinger. Et par skrukhøns blev i forårstiden lagt på æg i en trætønne med en sæk over. En gang hver dag skulle den luftes og have æde og vand, og det var en af de pligter, som skulle passes med omhu - det var ikke så godt, hvis man glemte at sørge for at hønen efter passende tid kom ned til sine æg i tønnden igen. Som regel sørgede hun selv for at finde derned, men i begyndelsen kunne hun godt, hvis hun så sit snit til det, finde på at stikke af fra sin pligt.

Spændende var det så den dag tre uger senere, når skalleme næsten på klokkeslet begyndte at fa et lille hul, der langsomt blev større og større, og hvor først det lille næb og siden hele den lille gule kylling kom til syne og kravlede ud i den store verden. I den første tid herefter var hønemutter noget aggressiv, og man risikerede let et hak i hånden, hvis man dristede sig til at ville hale en kylling ud fra hendes beskyttende vinger.

Et stort overdækket bur var nu i nogle uger hønefamiliens tilholdssted, efter nogen tid hævet op på fire mursten, så de små kunne gå på opdagelse i de vidunderlige omgivelser blandt græs og urter, mens den ængstelige mutter klukkede advarende formaninger til de nysgerrige små inde fra sit fængsel. Efterhånden vovede de sig længere og længere væk, og en skønne dag, når de var kommet i lømmelalderen, og det gik for stærkt ud over gulerødder og andet i urtehaven, måtte de om og dele skæbne med de voksne høns omme i hønsegården. Her var det en af degnens yndlingsbeskæftigelser at sidde på det høje møddinglåg og betragte dem, når de blev fodret. Han havde sågar for ikke at blive snavset bagpå monteret et bræt med hængsel på møddinglåget; det kunne så vippes rundt og var altid rent på undersiden.

Forunderligt, at man, efter næsten at være blevet dus med hele flokken, kunne fa sig selv til at hugge hovedet af dem en efter en for at skaffe forsyninger til festlige sommersøndagsmiddage. Men sådan var nu livets gang. Dog var der kønsdiskriminering - det var kun hanekyllingeme, der som unge blev et hoved kortere. Hønene skulle først afløse de

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

gamle høns og aftjene deres pligt som æglæggere, inden de efter tur måtte på hovedet i suppegryden i vinterens løb.

Det store loft over vaskehuset var ideelt til duer, som i stort tal holdt til her i alle årene. De krævede ikke megen pasning. I perioden efter høst ikke engang ret meget at æde - det sørgede de selv for ude omkring på markerne, hvor der i den tid var nok at hente. Ellers foregik fodringen i den lille gård, og det var et helt ritual for degnen, som stod sig så godt med flokken, at han undertiden kunne lokke dem til at æde af hånden. Kom en af hans egne unger styrtende til, gik de på vingerne med et brus.

Rengøring af dueslaget negligeredes i mange år, og gødningslaget blev højere og højere år for år, indtil man efter en snes år bestemte sig for at udnytte den fine »Guano« i haven. Reder byggede duerne i alle hjørner og kroge, på gesimser og bjælker, så det kunne være noget af en opgave at holde _e med dem - for det skulle man. Dueungerne måtte helst ikke have begyndt at flyve ud - så blev de seje i kødet. - Degnen snød sig en gang imellem til at aflive en af de gamle og lægge den i stakken sammen med ungerne. Det var ikke velset af hans kone, som var kendt for sin madlavningskunst; og et af de »store numre« var, når menuen stod på duesteg - med mindst en due til hver person.

I et skummelt rum bag vaskehuset var der svinesti. Den bar sit navn med rette. Her satte degnen hvert år en bitte gris ind ved sommertid, og den skulle så til jul helst have vokset sig stor og fed(!), så den kunne danne et væsentligt grundlag for familiens forsyning med flæsk og fedt i vinterens løb. Den blev forkælet og ville, som Aakjær siger, geme »klø's bag sit øre«. Alt affald fra køkkenet landede ude hos »Sofus« - masser af nedfaldsæbler (til æbleflæsk, som det hed) foruden en del kraftfoder fik den til at tage på i vægt i hurtigt tempo. En lem ud til hønsegården tillod den at få fusk luft i et frikvarter en gang imellem - til stor fortrydelse for hønsene, som jævnligt fik flyvegriller, når det firbenede uhyre med uhæmmet livsglæde galopperede rundt imellem dem. Undertiden så den sit snit til at forcere hønsetråden for at gå på jagt efter lækkerier i haven. Så gjaldede det snart »Sofus er sluppet ud!«, og så gik den vilde jagt, indtil det snedige og genstridige bæst var bag lås og slå igen.

Tjansen med at muge ud i svinestien var ikke blandt de eftertragtede - især ikke før der blev lavet afløb til møddingen. - Når så engang henad jul tilstrækkeligt med æbler og affald havde passeret igennem fyren, blev der sendt bud efter slagteren og Jenny, for nu skulle slaget stå. De mindreårige blev gennet indendøre for ikke at overvære det barbariske skue-

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

spil, hvor under skrig og skrål og delikventen fastholdt af stærke hænder slagteren stak sin skarpe kniv i struben, så det varme, røde blod fossede ned i spanden, som degnens kone holdt parat og rørte rundt i, mens bygryn blev drysset i. Skrigene, som ungerne kunne høre ind i baggangen, hvorfra de forskræmt stak næsen frem en gang imellem, blev svagere. Og så gik det løs med skoldning og skrabning, hvorefter den døde gris i bagbenene blev hængt op i et par solide kroge i brændehuset. Et rask snit med kniven, og man fik førstehåndskendskab til alt - hvad der er inde et i et levende væsen af tarme, hjerte, lever, nyrer og lunger. Illustrerende undervisning i biologi. - Blæren blev rensed og skyllet og hængt op til tørre. Den kunne i en tid, da verden endnu ikke flød over af lege_, anvendes som bold, når den blev blæst op.

Og nu fik damerne travlt i vaskehuset. Tarmene skulle renses som noget af det første (puh ha!), de skulle jo bruges til pølseme. Blodet skulle hurtigst muligt omsættes til blodpølser, som var det første resultat af anstrengelserne, og som alle glædede sig vældigt til. De stod dagligt på menuen i tiden lige efter. - Selve grisen fik lov at hænge til dagen efter, for at kødet kunne stivne. Det var nu ikke bare kød! opfordringen gav sig udslag i et fedtlag af noget større dimensioner end på de baconsvin, bønderne leverede til slagterierne. Her blev til masser af røget flæsk, som var en af de almindeligste spiser i vinterens løb.

På andendagen blev grisen parteret, medisterpølse lavet i metervis, spegepølse i mængde, sylte af hovedet og alt det øvrige skåret i passende stykker til saltkar og røgning. - Saltkarret stod i kælderen, og var den tids opbevaringsmulighed for bl.a. kød. Spegepølserne, skinkerne og de mange, lange stykker flæsk blev efter nogen dage alt efter vejrliget læsset på slæde eller legevogn og kørt østpå ud af byen til Gret'Las Pe'es, som var specialist i at røge. Alt det afleverede, som omhyggeligt var forsynet med papnavneskilte, kunne så afhentes nogen tid efter og blev nu hængt op på den fritstående skorsten på loftet, hvor man i den følgende tid hentede sig mangan en lækkerbid, ja, det kunne såmænd være til langt hen på sommeren, når den næste lille gris var begyndt at grynte derovre i svinestien.

Et bestemt dyr satte i mange år grå hår i hovedet på degnen og var frygtet af alle i familien - rotten! eller rotterne. For der var til tider rigtig mange. Den store mødding i hønsegården var et eldorado for de uvelkomne gæster. Møddingen var lavet af betonvægge - ikke særlig solide! og var forsynet med afløfteligt trælåg med en lem til daglig brug. Den

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

var næsten et par meter dyb. Her blev alt affald, aske, køkkenskrald, haveaffald og – wc-spandene tømt ud. Skolens wc-spande blev tømt af en mand fra byen. Degnefamiliens egen spand blev anvendt i haven og var en væsentlig årsag til, at træer og buske trivedes så vel. Det var en af de gammeldags »Das«-spande med en hank i hver side, og det var vigtigt at få den tømt i tide - især ved de større gæstebud. Ved en enkelt lejlighed var det blevet overset, og den allestedsnærværende køkkenhjælp, Jenny, måtte pludselig ind og hviske til degnen. Det ene ord »spanden« var nok, og knægtene måtte over hals og hoved ud for at sørge for det videre fornødne, for at festen kunne fortsætte sin planmæssige gang.

Men rotterne elskede møddingen, og hønsegården var et eldorado med alle de dejlige sager, der blev serveret (for hønsene) i den gamle aflagte gryde. De ubudne gæster tog sig mange rettigheder og blev efterhånden så frække, at de knapt nok gad fjeme sig, når lågen til hønsegården gik op, ja, enkelte tillod sig endog at hvæse, hvis nogen kom ind og forstyrrede dem midt i deres overdådige måltid. Et sindrigt system af gange gik dybt ned i jorden og ind i selve hønsehuset, hvor der opbevaredes tønder med kom, og hvor truget med kraftfoder altid stod »dækket«.

En kat, som familien engang havde, turde slet ikke give sig i kast med de grådige frække dyr. En hund blev, da den havde trængt en rotte op i en krog, på det forsmædeligste angrebet af det lille udyr og flygtede over hals og hoved og under hyl og jamren efter at være blevet bidt. Den gik siden i en stor bue uden om hønsehuset.

Masser af vand hældt ned i rotternes gange hjalp ikke spor: carbid, der udsendte ildelugtende røg heller ikke: en rottefælde tog på en enkelt nat tre fede rotter - men efter den tid aldrig en eneste. Først da rigtig rottegift blev udlagt af en fagmand tyndede det ud i bestanden. Og så når møddingen blev tømt, hvilket skete med passende mellemrum, dog højst en gang om året. Et fantastisk syn var det at se to mand stå og arbejde sig længere og længere ned i den stinkende pøl og læsse en vogn med herlighederne, der så blev kørt ud på en hungrende mark i en tid, hvor kunstgødningforbruget ikke rigtig havde taget fart.

Som gammel jæger havde degnen ofte hund. Det med jagten holdt dog op snart efter ankomsten til Vejby, hvor det var dyrt at leje, og hvor der ikke var vildt i samme mængder som i Jylland og Sydsjælland, hvor han tidligere havde haft sine græsgange. I stedet nøjedes man nu med en gang eller to om året at købe en hare hos Slagter-Gunnar, der i efteråret jævnlige havde en hængende på ladeporten.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Degnen hunde var ikke til idel fornøjelse. Var det en hunhund trak den byens og omegnens hanhunde til i løbetiden, og var det en hanhund, måtte man idelig på farten og hente den hjem langvejs fra, hvor den søgte sig en »kæreste«.

De mindste, men ikke mindst vigtige husdyr i Vejby skole dengang var de frygtede bier. Efter vinteren igennem at have passet sig selv i de velisolerede bistader omme bag drivhuset, var de et af de sikreste forårstegn, når solen begyndte at fa magt. Der blev liv på flyvebrættet, og de travle små væsener begyndte deres daglige dont med at samle voks og honning. Især lidt hen på sommeren var det altid med angst og bæven og med en stadig skotten hen til bihusene, når man blev sat til at ordne køkkenhave eller plukke jordbær i betænkelig nærhed af bieme. Var det en rigtig lummer sommerdag kunne det pludselig hænde, at en af de små djævle sad i ens hårtop, og en arrig summen og en stikkende smerte forkyndte, at den havde nået sit mål - at plante sin brod i »fjenden«. Så var det om at komme ind og fa fjemet den lille spidse tingest, hvilket degnen og hans kone havde stor øvelse i at gøre med en skarp kniv, hvorefter der blev smurt salmiakspiritus på stedet. Senere på dagen var det ikke sikkert, at man rigtigt lignede sig selv - snarere lidt af en karikaturligning.

I sommerens løb blev der holdt godt øje med biernes virksomhed - og spændende var det trods alt i passende afstand at følge degnen, når han med slør om hatten og ansigtet og med røgpiben tændt uden videre løftede bitavleme op for at inspicere biemes indsats, som i høj grad afhang af de omliggende marker. - Når bønderne vred hænder af græmmelse over de mange gule felter i kornmarkeme, så gned degnen sig i hændeme af tilfredshed med den megen »agerkål«, som var ensbetydende med en god honninghøst.

Hen på sommeren var det så tid til at »stjæle« honningen fra bieme. Degnen hentede de tunge tavler op af stedet, og med en gåsefjer børstede han forsigtigt tilbageblevne bier af. De afleveredes så til de ventende unger, som med skælvende hjerter måtte bære dem om til vaskehuset, hvor degnekonen tog imod. Ofte var man på færdens ledsaget af en rasende bi, som ikke ville finde sig i at blive bestjålet. Dagen var i reglen ensbetydende med erhvervelsen af et eller flere bistik. Degnen selv var altid ganske upåvirket af angrebene, ja, han udviklede efterhånden en immunitet, så stikkene ikke engang betød hævelse. Han inddrog bierne i biologiundervisningen, og det var et af hans yndede numre at tage en bi op på hånden, og mens de måbende børn så til, tirrede han den, til den stak

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

ham, hvorefter børnene kunne se den efterladte brod med sin giftsæk, hvis muskler stadig arbejdede med at pumpe gift ind gennem »kanylen«, der sad sikkert fast i håndens overflade.

Pludselig en varm sommerdag, ofte når familien sad i haven, hørtes en usædvanlig, summende lyd. I løbet af få øjeblikke blev luften fyldt med bier, der som en sky begyndte at bevæge sig; de sværmede. Ofte gik turen med dronningen i spidsen til et af havens egne træer. Undertiden tog pokker dog ved dem, og flokken forsvandt ud over tjørnehækken - ud i den store verden. Så gjaldt det om at følge den for at se, hvor den slog sig ned, for den skulle jo gerne bringes hjem igen. En bikube flettet af halm blev, ofte med stort besvær, anbragt oven over det sted i træet, hvor sværmen havde sat sig. Om aftenen når alle bierne var vandret op i den, blev kuben forsigtigt firet ned og transporteret hjem, hvor den ganske simpelt blev rystet ud på et stort klæde, der var lagt som en gangbro op til flyvebrættet på et tomt bistade. Mærkværdigvis var der sjældent nogen af de sværmende bier, der var i angrebshumør; i løbet af nogen timer vandrede nybyggerne med deres dronning op og tog deres nye bolig i besiddelse.

Et jævnt og muntert liv på jord
somdet jeg ville ej med kongers bytte.
Grundtvig.

Degnen

Da den nye Vejby-degn kom til byen i 1923, var det otte år siden, han på Vordingborg seminarium tog sin lærereksamen. - Egentlig var han jøde af fødsel og af jysk afstamning på både mødrene og fædrene side. Navnet havde faderens familie oprindeligt med sig fra byen Brøns syd for Ribe, men ellers var det norden for Kongeåen, hans far og mor havde deres hjem. Faderen var af bondefamilie, men blev selv lærer i Surhave ved Brørup, som blev Vejby-degnens fødested. Ti år gammel kom han til Gimlinge i Sydsjælland, hvor faderen blev førstelærer. Som ung kom han ud at tjene hos bønder i omegnen i nogen år, inden turen gik til seminariet - en tur som samtlige fire sønner i familien tog.

Han fik efter endt eksamen en kort tid arbejde i Næstved, men kom så til drengehjemmet Holsteinsminde ved Fuglebjerg. - Her mødte han sin skæbne. Forstanderens 15-årige datter var meget ivrig krocketsspiller, og efter en sommers ihærdige træningsøvelser med den nye lærer på banen

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

bagest i haven blev pigen sendt til »nedkøling« hos en gift søster i Norge. Forbindelsen holdt dog, og i 1919 fik de to omsider hinanden og flyttede efter brylluppet til en enelærerstilling i Lintrup nord for Holsted mellem Esbjerg og Kolding. Jyden var kommet hjem til hovedlandet, men efter et par år, hvor den førstefødte kom til verden, blev forstanderen på Holsteinsminde syg, og degnen fra Lintrup blev hidkaldt for at varetage hans pligter.

Efter yderligere et par år tog forstanderen sin afsked, og degnen og hans kone ville ikke fortsætte i børneforsorgen og søgte og fik embede i Vejby skole i 1923 med tiltrædelse efter sommerferien, altså d. L september. Det blev begyndelsen til 36 års virke der på stedet.

Et embede i Nordsjælland blev dengang, fortalte degnen, anset for at være noget af en appelsin i turbanen, beliggende som det var i en naturskøn egn med gode forbindelser til hovedstaden. Eneste minus for degnens var den store afstand til Sydsjælland, hvor det meste af den store familie boede. En rejse dertil med offentlige transportmidler var en besværlig affære, så det blev hurtigt til, at man fik anskaffet sig en bil. Først en herlig gammel Chevrolet med kaleche til at slå op i regnvej, siden en rigtig høj, gammel Ford, der igen i tidens løb blev udskiftet med en Essex med absolut vinkelrette hjørner og med byens mest markante tudehom.

Degnen fik i øvrigt et meget specielt forhold til biler. - Efter at han en aften i 1938 kørte Essex'en mod et træ for at undgå at påkøre et par unge mennesker uden lygte, som han først opdagede i sidste øjeblik, solgte han de sørgelige rester for nogle få hundrede kroner - fik den nogen tid efter tilbudt i klargjort stand for 900 kr., men afviste og holdt sig siden til cyklen. - Men bilerne var alligevel ofte ude efter ham. Han var passager hos en bror, da de syd for Roskilde blev torpederet af en fuldt læsset ølbil, der kom ud fra en sidevej. Det havde nær kostet ham livet. Med en lang flænge over det ene øje og et blodtab af dimensioner lå han på sygehuset en hel sommer efter næsten at have været opgivet af lægеме. - En tur med hønseriejer Thomsen fra Unnerup endte på en iset vej ved Hillerød med, at bilen tog en kolbøtte og en karruseltur på taget og standsede, som degnen sagde, to millimeter fut en telefonpæl. Udskrivningen fut hospitalet samme aften skete trods kraftig hjernerystelse, kun mod skriftlig erklæring om, at det var efter egen bestemte vilje!

Som cyklist havde degnen den bestemte overbevisning, at bilerne måtte tage hensyn, når han for eksempel som cyklist ville krydse Køben-

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

havnsvej ved Hillerød. Det resulterede engang i dobbelte saltomortaler for både ham selv og en bilist, der var på vej til bryllup, og som efter udskiptning af bilen nåede det!

Dog, bilen blev degnens skæbne, da han som 80-årig mistede livet ved på sin cykel at køre ud foran en bil på gaden i Hillerød.

Den gamle stråtekte skole og forskolen bagved.

Tilbage til Vejby, hvor han begyndte sin gerning i 1923. - Der var dengang fire skoleklasser i Vejby. Man gik et år i I. klasse og to år i hver af de resterende, og man gik kun i skole hver anden dag. De to mindste klasser gik hos frk. Heindorffi forskolen, mens 3. og 4. klasserne hørte til hos degnen i den såkaldte hovedskole.

Skemaet var ikke meget varieret. Efter morgensangen var det tid til religion og så havde man som oftest skønskrivning, inden frokostfrikvartret. Siden havde man regning og dansk og skiftevis geografi eller danmarkshistorie. Efter det store middagsfrikvarter, hvor en del børn

fuld byen gik _em og spiste, var den åndelige energi for størstedelen brændt af, og man havde så sang, fik en historie, ofte en af de store klassikere som Drachmanns »Store Bjørns endeligt«, Runebergs »Svend Due« eller Ibsens »Terje Vigen«, der jævnligt måtte afbrydes, for at degnen kunne tørre en tåre af øjet. Dagen sluttede om sommeren næsten altid med en rask langboldkamp på legepladsen.

Fagene var få - emnerne begrænsede, men til gengæld fik de fleste et

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

ret godt tag på at læse, skrive og regne, og masser af viden gennem degnens levende fortælling. - De undervisningsmæssige principper i den gamle skole ville nok ikke altid vinde gehør hos unge pædagoger af i dag, - men det er et faktum, at da det efterhånden blev mere og mere almindeligt at fortsætte i realskole, viste det sig, .at børnene fra Vejby som regel med lethed klarede sig i konkurrencen med bybørnene, der havde gået i skole hver dag i alle årene.

A propos konkurrence, så var den et af degnens yndede midler til at anspre eleverne. Ikke mindst gjaldt det i regning, hvor der anvendtes træningsøvelser, der simpelthen gik ud på at blive først (og rigtigt) færdig. Og i regnebogen kørte man bare løs og fik problemerne forklaret, efterhånden som man nåede til dem - var der nogen, der sagde individuel undervisning? I regning blev det i de første mange år gennemført i sin yderste konsekvens. Når man var færdig med en bog, fik man bare den næste. At der var nogen, der aldrig nåede længere end til at lægge sammen og trække fut, og for hvem divisionens begreber var et aldeles ukendt begreb, - ja det skulle ikke hindre de hurtige i at fare gennem den ene regnebog efter den anden, ja, nogen måtte til sidst rende panden imod problememe i den bog, man startede med på seminarieme. - Men der var jo også to årgange i hver klasse, så nogen samlet gennemgang af principper kunne vanskeligt lade sig praktisere.

- I skrivetimen sloges man med de genstridige »elastikpenne« eller »kongepenne«, som idelig skulle dyppes i blækhuset, og som, hvis der var lidt for meget blæk på pennen, eller hvis man var lidt for hastig i sine bevægelser, overmåde let kunne tabe en klat på vejen hen over papiret ak og ve! Og så de »opstreger«, der skule være tynde som myggebæn, mens nedstregeme helst rigtig skulle markere sig i landskabet. Degnekonen kunne som regel høre, når der var skrivetime, idet man til en række forøvelser sang til - 1-2-3 og 1-2-3 gik det, mens melodien bevægede sig opad. Og så var det om at huske at bruge trækpapiret, eller »klatpapiret«, som det ofte kaldtes, inden man bladede om til næste side; ellers kunne det blive en køn gang hieroglyffer at se til, når siderne smittede af på hinanden.

I læsetimen fulgtes alle ad. Læsebøgerne blev delt ud, og man læste _t en ad gangen med stor vægt lagt på en pæn udtale og betoning, måske endda med karakterisering af personer, hvis man ramlede ind i et stykke med direkte tale. Og så gjaldt det om at følge _e med i teksten, for pludselig slog lynet måske ned netop på en selv, så man skulle fortsætte, hvor

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

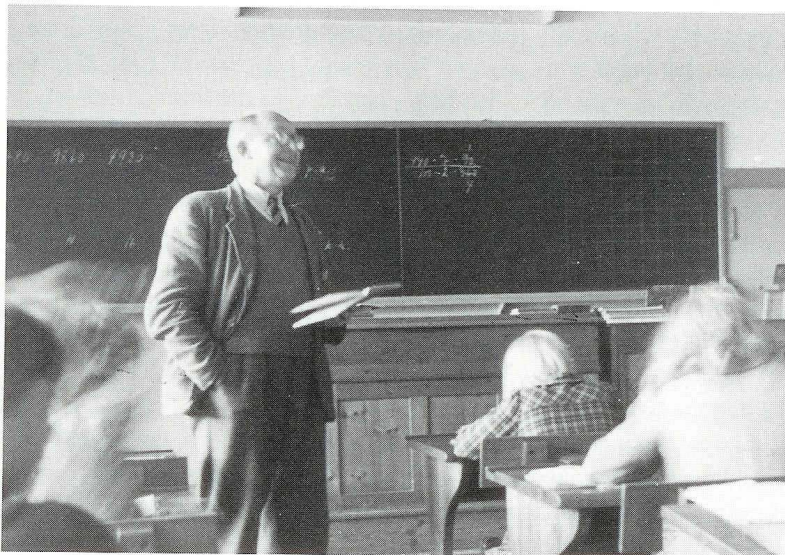
forgængerer lige havde sluppet! - Mange spændende historier nåede at fæstne sig i barnehjemmerne - ikke mindst fordi man nødvendigvis måtte gennem bøgerne flere gange. Antallet af klassesæt af de gamle bøger fra 1912 var ikke overvældende i de første år. Mest spændende var det for mange, når »Myrebogen« kom frem af

skabet, og man fulgte et par unge håndværkssvende på deres eventyrlige færd ned gennem Europa, hvor de (og skolebømene) modtog en række indtryk af historisk, geografisk og kulturel art. Belærende artikler om kendte personer, steder og begivenheder var kædet sammen som rejseindtryk.

Den skriftlige side af dansk foregik væsentligst ved diktater og genfortællinger. - Når en diktat var færdig byttede eleverne bøger to og to, og så rettedes der ved, at man skiftedes til at stave de enkelte ord. Bagefter skulle »retteren« (skarpretteren) skrive antal fejl - i 4. klasse også kommafejl! - og så kom det skæbnessvangre øjeblik, hvor man fik sin bog igen, og alle rejste sig. »0 fejl?« spurgte degnen, og så satte de retfærdige sig. »1 fejl?« - de næsten retfærdige kunne slappe af. Og sådan fortsattes der, indtil de »mest udholdende« efter la fejl måtte gå til bekendelse og stå offentligt skrifte med, hvor mange fejl de havde præsteret - og det var i nogen tilfælde flere, end der var ord i diktaten! I genfortælling og enkelte frie stile fik man rettet sit produkt af degnen selv ved at stille op i dreng- eller pigekøen på hver sin side af katederet. Her fik man i ordets egentlige forstand læst og påskrevet og lært at omgås sit modersmål på en tålelig måde - ikke så meget med hensyn til stavning - men ved anvendelsen af de rette udtryk på rette sted, variationer, disposition og meget mere. Varder nogen, der var sluppet særlig godt fra sit arbejde, kunne det ske, at det blev læst højt for den måbende flok.

I historie (kun danmarkshistorie) og i geografi bibragtes eleverne en masse paratviden, som det med et lidt nedladende udtryk kaldes af moderne pædagoger, der foretrækker at uddanne deres elever til små videnskabsmænd, som på egen hånd skal finde frem til svar på livets spørgsmål. - Degnen var den fødte fortæller, og det levende ord havde gode tider i Vejby skole. Ikke mindst danmarkshistorien kunne han udmale så levende, at man næsten kunne høre hestenes trampen over broen i Randers, da Niels Ebbesen i skarpt trav stod ud af byen, efter at have gjort den kullede greve et hoved kortere - eller det var lige ved, at man dukkede hovedet, når de engelske granater i 1807 regnede ned over det

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Degnen underviser.

Degnens på tur i den gamle Essex.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

ulykkelige København. Årstal i mådeholden stil hørte også med til lektien, som man måske næste historietime skulle aflevere stående op i klassen. - Men så hjalp det jo meget, hvis man havde forstået at høre efter, da degnen fortalte sidste gang.

Sangtimen var som regel fomøjelig, ikke mindst fordi den ofte foregik ved, at eleverne valgte sange efter tur. - Engang imellem måtte man naturligvis lære en ny, men så var den med i repertoire, man kunne vælge fra. Degns kone kunne altid høre, når der var sang inde i skolen, for det gjaldt om at bruge stemmerne, helst så loftet var ved at løfte sig - ikke mindst, når man kom til »Hej, kom fallera hurra« i sømanden, der måtte lide. Mere spagfærdigt blev det, når den ulykkelige pige i »Det var en lørdag aften« oprullede sin triste skæbne; det var nær ved at kunne give tårer i øjnene og klump i halsen ved tanken om så megen lidelse, ikke mindst hvis man var i en periode, hvor man selv døjede med en skoleforelskelses kvaler.

Et særligt kapitel var religionen, der spillede en afgørende rolle i den gamle skole overalt i landet og også i Vejby skole, hvor man havde præsten til nærmeste overordnede, formand som han jo var for skolekommissionen, som man hvert år skulle aflægge regnskab overfor.

Hver dag startede med morgensang - i 3. klasse to salmer med »Fadervor« ind imellem. I 4. kl. kom dertil trosbekendelsen imellem de to salmer. Det hændte undertiden, at sangen lød lidt slapt og trægt, ledsaget som den ellers var af orgelspil. Så kunne det ske, at hver enkelt elev måtte op at stå og synges et vers efter eget valg - det brød man sig ikke meget om, og man sad uroligt på sit sæde, indtil det var overstået.

Såvel »Fadervor« som trosbekendelse påhørtes stående. Bagefter var der overhøring i salmevers - en daglig og ikke særlig skattet foreteelse, som jævnligt måtte understøttes af degnen, ikke mindst fordi det ofte for børnene lige så godt kunne have været på russisk eller hebræisk, når Grundtvig, Brorson eller Kingo skulle aflires. - Og så Luthers frygtede lille katekismus med de lange skriftsteder og forklaringer, som også skulle kunnes ordret udenad, og som har kostet mange tårer og givet mareridt ved tanken om, at det måske blev en selv, der kom til at aflevere det i klassen. - Salmevers! O kay! - men den lille katekismus!

Så var det en hel lise, når det bagefter gik løs med den almindelige bibelhistorie - det var da begreber, personer og begivenheder, der var til at tage og føle på, ikke mindst når det drejede sig om det dramatiske stof i det gamle testamente, der jo ofte var bedre end nogen spændende røver-

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

historie.

Når en time skulle tage sin begyndelse efter et frikvarter, var der ingen ringeklokke til at kalde børnene ind, men de var heller ikke nødvendigt. Når degnen fandt det for godt at afbryde sin middagsøvn eller havearbejdet, gik han ind i skolestuen og slog med ringfingeren et par slag på ruden ud mod legepladsen. Så gjaldede råbet straks: »Ind!«, og alle styrtede af sted og sad få øjeblikke efter andægtige og forventningsfulde på deres pladser. Disciplinære vanskeligheder var et aldeles ukendt begreb for degnen. En naturlig autoritet - undertiden understøttet af et par velmente lussinger - gjorde det let for ham at holde ro og orden i geledderne og få noget ud af sin undervisning, der var almindelig respekteret blandt forældrene.

Kun i ånd kan tanker gemmes,
kun med ord de går i arv,
derved kun oplysning fremmes
skridt for skridt til livets tarv.

Grundvig.

Eksamen

Skoleåret sluttede de første mange år med udgangen af marts, hvorefter man umiddelbart startede det nye d. 1. april. - Konfirmationen faldt nogenlunde samtidigt, og så var de unge mennesker, der havde sluttet deres skolegang klar til at få en plads på en gård eller som lærling hos en håndværker - 14 år var man jo! - Det varede mange år, inden nogen af Vejby-børnene - eller deres forældre - dristede sig til at tænke på fortsat skolegang i realskolen, som for øvrigt også var besværlig at nå til, idet den eneste mulighed i lange tider var Hillerød.

Når skoleåret sluttede, var det med maner - man holdt eksamen! Den så man hen til med både lidt angst og bæven og med en vis portion fryd. Angst fordi man nu skulle stå til regnskab for sin indsats - eller manglende ditto - i årets løb; og fryd, fordi det trods alt var en festdag, hvilket markeredes på forskellig vis.

Dagen i forvejen blev degnen ringet op efter skoletid (!) af præsten, som fortalte, hvad man gerne ville have børnene overhørt i af salmevers og bibelhistorie, danmarkshistorie og geografi. Ikke noget med forberedelse flere dage j forvejen af et bestemt emne, så også for degnen var det et spørgsmål om at skulle stå til regnskab!

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

På selve dagen mødte alle elever, lærer og skolekommission i festskrud, den gamle provst i sin diplomat, og så gik det løs med mundtlige og skriftlige prøver, hvor degnen snakkede meget og spurgte lidt. Præsten kunne godt finde på at stille et tillægsspørgsmål, inden han ret hurtigt sagde: »Tak, det er nok!« og der gik et lettelsens suk gennem flokken. Når diktaten var skrevet, holdtes et lille frikvarter, hvor skolekommissionsmedlemmerne blev sat til at rette og tælle fejl op. Dagens eksamen sluttede altid med et par sange, som man havde avet sig særlig godt på til dagens anledning.

Når forestillingen var forbi, havde degnens kone festmiddagen parat altid med citronfromage som dessert. Og så var der selskabeligt samvær, mens børnene tumlede sig i byen.

De havde som regel fået lidt lommepege med hjemmefra, og de fik nu hastigt ben at gå på. De ældste, som jo skulle ud af skolen, var ikke sene til at omsætte midlerne i cigaretter, »Grøn Cecil« eller »Flag«, som var noget stærkere. Der blev ofte delt gavmildt ud til de yngre, som fandt et passende afsides sted, hvor man uden at vække opsigt kunne pulse løs på de hvide giftpinde, undertiden med skift af ansigtsfarve og heftige opkastninger til følge. Men det var om at være med i flokken for ikke at blive regnet for en tøsedreng.

Var det godt vejr, gik turen i reglen om til »Sandgraven«, hvor man legede »To mand frem for en enke« eller »Gående enkemand« rundt på de bakkede og snoede stier mellem de _e træer. - I tilfælde af dårligt vejr fik man lov at tumle sig i det gamle forsamlingshus, hvor man slæbte gymnastikredskaberne frem, og hvor drengene rigtig benyttede lejligheden til at vise sig for pigerne ved at slå kraftspring og saltomortaler på den lasede måtte.

Et højdepunkt i skoleåret var overstået, og man kunne starte på et nyt år med bevidstheden om at være klatret endnu et trin op ad den lange stige, der førte til de voksnes rige.

Ja, kæden afkærminder
man sagtens prise tør;
jo stærkere den binder,
des mere den gør.

Grundtvig.

Festdagene

Den almindelige hverdag blev ind imellem afbrudt af festlige indslag. Degnens fødselsdag var et af dem.

I dagene forud havde der været en hvisken og tischen i krogene indsamling af 25-ører til en fælles fødselsdagsgave. Undertiden havde man ad hemmelige kanaler haft forbindelse til degnens kone for at få ideer. Undertiden tog man sagen helt i egen hånd. Et »udvalg« fik overdraget den formidable sum og den vanskelige opgave at finde ud af at købe gaven. Jævnligt måtte man en tur til Helsingør for at få løst problemet. Her faldt man så for en bronzehjort, en vase eller noget helt andet, som man fandt rettelig burde pryde degnens hjem. Tingene blev naturligvis altid modtaget med stor overraskelse og forsikringer om, at det var lige netop det, man havde gået og så brændende ønsket sig. Og så forløb dagen på fornøjelig vis med lege og historier, og inde i stuerne havde degnens kone dækket chokoladebord med hjemmebagt kringle og lagkage. - Hver stol og taburet, hver krog i sofaerne var besat, når de ofte mere end 30 børn skulle fodres af på en gang.

Et af de faste numre ved degnens fødselsdag var i mange år legen med at fa en »flyvetur«. En bordplade blev lagt på to kosterkaffer på gulvet. Det var flyvemaskinen. De, der ikke havde været med til legen før, blev ført udenfor, og så kom de en ad gangen med bind for øjnene og blev ført op i »flyveren«, som holdtes i ro af et par store, stærke drenge. Degnen stod foran »ofret«, og den »blinde« passager lagde de fremstrakte hænder på hans skuldre. Og så kunne timen begynde. De store drenge rullede maskinen frem og tilbage på støkkene med små bevægelser, og med et lettede maskinen, ved at pladen løftedes en tomme op. »Pas nu godt på!« sagde degnen, mens han langsomt gik længere ned i knæene; passageren troede, at det var ham selv, der steg højere og højere op. »Spring så ud!« sagde degnen stadig med ofrets hænder i sine, og med frygt og bæven sprang den arme, rædselsslagne dreng eller pige ud fra den formidable højde, man troede at være i - og stor var forbløffelsen, når man opdage-

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

de, at springet kun havde været på et par tommer.

En dag i forårstiden var det tid til cykeludflugten, der var et fast led i årets begivenhedsrække. Helst skulle det være lige, når bøgen var sprunget ud. - Dagen kunne meget vel komme som en overraskelse med uventet dejligt vejr - og så fik man besked om at gå eller køre hjem igen og sørge for, at cyklen var godt pumpet og i orden samt madpakke og måske sodavand, ja måske endda lidt kontanter at solde for, hvis muligheden skulle vise sig. Turen gik jævnlige til Tisvilde hegn og Tibirke bakker, som lå inden for rimelig rækkevidde. - Sommetider gik det østpå til Søborg slotsruin eller andre egnede steder. Degnens kone var som regel med på turen for at holde styr på den lange række cyklister, der jo helst skulle følges nogenlunde ad uden at brede sig over hele vejbanen. Heldigvis var der på den tid ret langt mellem bilerne! Det var et festligt syn, når flokken hen på eftermiddagen vendte hjem med cyklerne pyntet af grønne bøgegrene.

Den store udflugt fandt sted i juni og foregik med toget. Målet var som regel København eller Helsingborg. En enkelt gang vovede man sig via København helt til Roskilde. Både 3. og 4. klasse var med og skulle møde tidligt om morgenen på Vejby station. Spændende var det, om alle nu nåede frem i tide. Det lykkedes vist altid - stationsforstanderen var nu også til at snakke med, hvis det kneb. Hvis der var en, der var lidt sent på færde, kunne han godt vente med at give klar-signal til togføreren. Præcision var ikke det, der var mest betegnende for Gribskovbanen dengang. Efter togskitte og mand tælling i Hillerød gik det videre. Var det Helsingborg rejsen gjaldt, gjorde man holdt i Helsingør først, var på Kronborg med de skumle, men spændende kasematter, hvor man hilste på Holger Danske, der sad med skægget fastgroet i stenbordet, sådan som man havde læst om det derhjemme i læsebogen. Siden gik turen med båd over sundet til udlandet, hvor Kärnan knejsede højt over den travle by.

Hvis København var målet, havde man i forvejen entreret med en fører, til at lede flokken rundt i virvaret af gader med et for Vejby-børnene fantastisk mylder af mennesker og biler. Der var om formiddagen oftest berammet et virksomhedsbesøg på Familie-Journalen, Ford fabrikkerne, eller måske Carlsberg, hvor man kunne tylle sig med alt det sodavand, man kunne rumme, oven i købet i alle farver og afskygninger. Det gav tit anledning til konkurrence om, hvem der kunne konsumere mest, hvorefter degnen i de følgende timer måtte holde udkig efter toiletmuligheder

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRB OG 1990

for de »værdigt trængende«. Zoologisk have, Rundetårn og en sejltur i havnen hørte også med til programmet for en københavneretur, der altid sluttede med besøg i Tivoli.

I Carstensens gamle have fik man lov at gå på egen hånd, dog mindst to og to sammen, men med udtrykkeligt pålæg om at møde op ved »Plænen«, når der skulle være optræden kl. 19. - Det skete også, at hele flokken gik i koncertsalen, hvor de fleste af deltagerne havde deres første oplevelse af den art. Det var så bagefter spændende, om alle var samlet, inden man gik over gaden til Hovedbanegården. En enkelt gang hændte det, at en brødebetyngt, distraet elev kom halsende i sidste sekund - fortabt som han havde været i alle de herligheder, som Tivoli bød på, og som en lille landsbydreng havde vanskeligt ved at rive sig løs fra. - Trætte og forspiste, snavsede og lænset for de sidste skillinger nåede man ud på aftenen hjem til den lille by, hvor en del forældre var mødt op for at hente deres afkom, som lod hurra-råbene gjalde, når toget rullede ind på stationen.

En blanding af udflugt og undervisning var turene til stranden om sommeren. Hvis vejret var til det, havde man i juni og juli måned altid badetøjjet med i skole, og efter middagsfrikvarteret gik det på cykel de to kilometer ud til Vejby strand til badelivets glæder. I de første åringer kørte degnen i sin bil derud med familien og enkelte børn, hvis cykel var punkteret, eller som måske slet ingen havde. På stranden var der omklædning i flæng, og det var dengang badekåber var en luksus, som kun de rige københavnere i sommerhusene kunne tillade sig. Med stor behændighed klarede man blufærdighedsproblemerne ved hjælp af et håndklæde - pigerne og drengene holdt sig dog altid på hver sit område. Og så var det om at komme først i, så man rigtig kunne sprøjte på de efterkommende - og medlidende betragte de arme »dævl«, der havde vandskræk, og som knap turde vove sig ud på den lokkende sandrevle, hvis vandet nåede op over knæene.

Degnen legede og opmuntrede og fik ægget mange til at tage de første forsigtige svømmetag, men med strengt forbud til de dumdristige mod at vove sig ud, hvor man ikke kunne bunde. Skrækelige begivenheder med lærere, der kom hjem med færre børn, end de var taget ud med, spøjte hele tiden i baghovedet, og degnen og hans kone havde et øje på hver finger, så længe badningen stod på. - Siden legede man på stranden, pigerne plukkede kodrivere på de høje skrænter, der i denne tid var helt gule, og drengene duperede pigerne med halsbrækkende kolbøtter ned ad

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

de stejle skråninger. Var det rigtig varmt, kunne der blive lejlighed til endnu en vand tur, inden turen gik hjemad. Jævnligt klarede eleverne selv hjemturen, da degnens gerne ville blive ved stranden og nyde den medbragte eftermiddagskaffe.

Frihed er det bedste guld,
solsol bestråler over muld,
lad den dit smykke være!
Ja, dersom du dig selv har kær,
da hold den mer end livet værd!
thi frihed følger ære.

Myndighederne

Skolens nærmeste foresatte var skolekommissionen, der altid havde præsten som formand. Den holdt kun møde, hvis der var noget, der skulle aftales - og det var der ikke hvert år! - Når alting gik, som det skulle, var der jo ingen grund til at spilde folks kostbare tid med unødvendige møder, og i Vejby skole var der som regel ingen problemer. Degnen regerede som en anden enevældig konge - »den oplyste enevælde« var for øvrigt en af hans kæpheste, som han hyppigt red på, ikke mindst når han som referent til »Frederiksborg Amts Avis« havde siddet og overværet _e endeløse, langtrukne sognerådsmøder, hvor diskussionerne ofte forekom ham ørkesløse og latterlige. Noget udpræget demokratisk sindelag lå ligesom ikke rigtig for ham, og inden for sine egne enemærker skar han jævnligt igennem med sine afgørelser uden smålig skelen til »oppositionen«.

Sognerådet var det forum, som skulle tage stilling til alle bevillinger til skolen og herunder til degnens bolig. Til varetagelse af dette sidste kom der hvert år en flok på tre mænd - kvinder var dengang ukendte i forbindelse med sognerådsarbejde - og de tre kiggede på skole og bolig, inde og ude, og bestemte, hvad der skulle males og tapetseres, fornyes eller på anden måde forbedres.

Hver af skolerne i kommunen havde en skolepatron, som degnen kunne henvende sig til, hvis der skulle købes noget ekstraordinært undervisningsmateriale. Egentlige skolebøger købte man ikke i de første mange år - man havde jo de gode gamle læsebøger mm. som holdt i mange år, selvom det ikke var alle elever, der havde taske til at transportere tingene i. Sommetider kom man med sagerne pakket ind i papir - i enkelte tilfæl-

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

de endda i avispapir.

Normalt var der ingen problemer for degnen med at få de skrivebøger og regnehæfter, der skulle til; dog var det i krisetiden omkring 1930 nødvendigt at indskrænke sig til det allernødtørftigste. Man ville have korset sig og forsvoret, at det var muligt, at kontoen for undervisningsmidler kunne antage de dimensioner, den har nået i dag, hvor bl.a. kopi-maskinerne sprøjter deres daglige regn ud over klassens hoveder. - En overgang fik degnen tildelt en skolepatron, som var LS-bonde på en af de store gårde i sognet, og det var ved at sætte ham grå hår i hovedet. (Og dem havde han ikke ret mange afl.). Sparelysten blev i den tid drevet helt ud på overdrevet. Der blev knapt nok råd til nye blyanter og penne, når de gamle var slidt op til sidste millimeter.

I sin irritation greb degnen til at skrive separate ansøgninger til sognerådet (det ærede!) om tilladelse til indkøb af et dusin blyanter, en pakke stilebøger, en æske penne mm Da det havde stået på nogen tid, bad sognerådsformanden, et besindigt og stiltfærdigt menneske, degnen om at indstille »bombardementet« og bare købe ind, som han havde været vant til. Så skulle han (sognerådsformanden) nok tage ansvaret. Målet var nået! Og alt gik videre i sin støtte og rolige gænge. En lille hoveren fik degnen lejlighed til i denne periode! Rengøringsdamen havde af skolepatronen faet besked på at købe den årlige fernis til skolens gulve og skoleborde hos en købmand, hvor der var til at fa en billig slags, der kostede et par øre mindre pr. dunk end andre steder. Resultat: O ve, o ve, o plage! Da børnene efter endt sommerferie satte sig ved bordene, klæbede bøger og hæfter sig fast til bordpladen med den billige fernis - og da man ville rejse sig hængte kjoler og bukser fast på bænkene. Ramaskrig! Forældreprotester! lang artikel af degnen til avisen (en artikel, som for øvrigt cirkulerede i landets aviser i den følgende tid). Et stort og besværligt og bekosteligt arbejde med fjernelse af den dårlige fernis forestod, - og børnene fik ferien forlænget.

En hård negl kunne han være, degnen - ikke let at hamle op med i en diskussion. Gjaldt det en efter hans egne meninger retfærdig sag, skyede han ikke mange midler.

Engang fik han en helt anden myndighed på nakken, Danmarks Lærerforening. Degnen havde gennem lang tid som førstelærer faet utallige henvendelser og beklagelser over forholdene i den lille forskole nede i den anden ende af byen, hvor en lærerinde regerede med de to mindste klasser. Hun var efterhånden frygtet af alle børn med undtagelse af nogle

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

få kæledægger. Med hårdhændede metoder holdt hun just its blandt sine »undersætter«, som jævnligt fik den bare ende på komedie eller blev sat i skammekrogen med trusler om al verdens ulykker, hvis man vendte sig om, eller kom uden for døren, hvor nogen endda påstod at skulle stå med hovedet inde i den høje træskoreol. En raffineret straf bestod i, at man i evigheder skulle sidde og stirre på et bestemt søm oppe på væggen. Havde man uden for skoletid været nede at lege i »Sandgraven«, der lå ved siden af hendes skole, fik man en ordentlig skylle den næste dag i klassen. Meget blev gjort for at takkes hende. Man mødte (eks. i frikvarteret op ved hendes køkkendør for at tilbyde at plukke græs på engen til hendes høns, eller man malede kaffe på den gammeldags kaffemaskine, hvis man da ikke ligefrem tilbød at muge under hendes høns efter skoletid.

I klassen var hun kendt for at være alle tiders rappenskralle, som man flygtede at skulle op og vise sin tavle eller sin bog. Talløse eksempler på grædende børn, som næsten ikke var til at drive til hendes skole, børn, som kom hjem med våde bukser af skræk, fik mange forældre til at røre på sig, og da de gnen selv gennem egne unger fik syn for sagen, klagede også han over de barske metoder, hun anvendte. En kreds af forældre foranstaltede en underskriftsindsamling, men da også førstelæreren skrev under på den måtte lærerforeningen gribe ind, selv om forholdene var nok så grelle - en kollega måtte man ikke gå imod, fik degnen at vide af formanden K.A. Kristensen, Karise, som i højstegen person tog den lange rejse til Vejby for at tale med den formastelige - og for at skaffe sig førstehåndskendskab til sagen. - Den blev i første omgang dysset ned, men efter et par år følte lærerinden dog jorden brænde under sine fødder. Hun tog sit gode tøj og rejste sammen med sin hushjælp, en ældre dame, fra byen. - Alle åndede lettet op, og en ny æra begyndte i den lille forske, hvor kærlighed og tryghed fik tingene til at gro og sætte blomst.

Jeg elsker den brogede verden
trods al dens nød og stid;
for mig er jorden skøn endnu
somi patriarkemes tid.

Kaalund.

Kirken

Enhver lærer på landet var før i tiden tilknyttet sognets kirke - enten som kirkesanger eller som organist. Alle opslag om ledige stillinger meddelte samtidig, hvilket af disse gøremål, der var knyttet til embedet. Vejby-deggen blev organist og bestred det kirkelige arbejde til sin afsked med byen - dog i de sidste par år som kirkesanger.

Højt hævet på sit pulpitur bagest i kirken og med den gamle La's Jør'n som bæltræder ledsagede han troligt søndag efter søndag og ved alle de øvrige kirketjenester som bryllupper og begravelser salmesangen, der anførtes af nabolæreren. Det var ikke altid, de to blev færdige nøjagtig på samme tid, Vejby-deggen yndede et noget hurtigere tempo end nabodeggen og prøvede at forcere takten, når det blev ham lidt for langsomt.

Den gamle bæltræder kunne ikke undvære sin snus under den langvarige foretelse, mens han sørgede for luft under vingerne til organisten, og han måtte da også have sin spytbakke stående ved siden af den store pedal, som han kæmpede med. En enkelt gang imellem var han kommet for sent i gang med pedalen, og det obligate korsvar blev en lille, hæs og pibende lyd, som fik folk nede i kirken til at vende hovederne.

I den første halve snes år var det provst Haagen-Müller, der var sognepræst, og han kunne, som deggen sagde, holde en prædiken, der var sammensat af lutter salmevers, der blev kædet sammen på behørig vis. - Mens præsten var på prædikestolen, satte deggen sig om på den anden side af orglet og tog sig et lille hvil og var vel ikke langt fra at blunde lidt ind imellem, men var dog altid sikker på at være på pletten, når der blev sagt amen. Der blev prædiken adskilligt længere dengang end i dag, og havde deggen undtagelsesvis glemt et eller andet derhjemme, kunne han i ro og mag nå at hente det, medens præsten talte.

Engang havde deggen aftalt med sin kone, at de efter kirketid skulle mødes på stationen, hvor det efter beregningerne lige akkurat kunne lade sig gøre at nå et tog til Hillerød og derfra videre til København. Degnekonen mødte op som aftalt, toget kom, men trods velvilje fra stationsforstanderens side - han lod toget holde et stykke tid - lykkedes det ikke deggen at nå frem i tide, toget afgik stærkt forsinket uden degneparret.

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

Vejbym kirke med kirkeladen.

Det viste sig, at ordet havde taget præsten med sig på stærke vinger, så han havde glemt både tid og sted, og hans amen faldt langt senere end beregnet.

Nede i kirken sad folk langt op i tiden, som det var skik fra Arilds tid, delt op i damer til venstre og herrer til højre. Hattekroge var der da også kun i herresiden, idet mændene efter gammel skik tog hovedtøjet af i kirken, medens damerne netop beholdt det på. - Hvis man ville til alters, skulle man dengang have »bestilt plads« mindst dagen før ved at give besked til degnen, som skrev navnene i den aflange, smalle og tykke altergangsboek. Ofte havde skolebørnene forældrenes »bestilling« med i skole. Telefon var det jo kun ret fa, der havde i den første tid.

Ved dødsfald i skoledistriktet var det degnens opgave at tage ud til hjemmet for at synge ud, som det kaldtes, når den afdøde nogen dage inden begravelsen skulle føres fra hjemmet til kapellet. Ofte foregik det ved den åbne kiste, hvor familien var samlet. Der blev sunget, bedt og eventuelt holdt tale, inden låget blev skruet på kisten, som så under salmesang blev båret ud til den ventende rustvogn. Tit og ofte måtte man på grund af de smalle døre i mange ældre huse ty til at fjerne vinduer og en sprosse for at fa plads til, at kisten kunne slippe ind og ud af huset. - På vej til kapellet var det almindeligt, at folk havde strøet grønt fra stedsegrønne buske ud for deres indkørsel for at hædre den henfame. I kapellet

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

var der igen salmesang og bøn, inden den døde blev overladt til sig selv i det uhyggelige kapel på kirkens nordside.

På selve begravelsesdagen var det en selvfølge, at degnen gav børnene fri til middag, for at han kunne nå at klæde om og komme på plads, inden højtideligheden. Oftest var det også degnen, der efter jordpåkastelsen på familiens vegne takkede følget for deltagelsen og inviterede til den næsten obligate begravelseskaffe i forsamlingshuset, der meget bekvemt lå lige i nærheden.

Som lokalmedarbejder for Amtsavisen var det for ham om at have øjne og ører med sig, for når han kom hjem, skulle der naturligvis spindes en ende om begivenheden - ikke mindst kunne den blive ret fyldig, hvis det var en af egnens kendte skikkelser, der var faret heden. Begravelseskaffen var i sådanne tilfælde jævnligt ledsaget af taler, hvis indhold helst skulle refereres, når det da ellers var muligt!

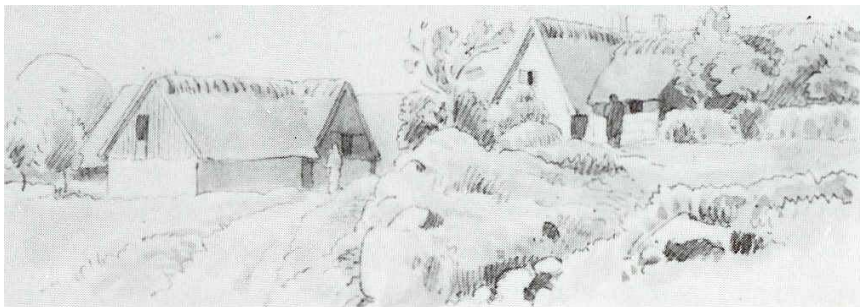
De tider, hvor degnen også havde til opgave at betjene kirkeklokken, var forlængst ovre, da degnen kom til Vejby. Der var fast graver og ringer, og den gamle La's Jør'n var en venlig sjæl, som gerne lod byens børn gå med op i tåmet, når solen skulle ringes ned. Til daglig var lyden af kirkeklokken et dejligt og forjættende indslag i landsbyens liv. Grundtvigs salme »Kirkeklokke, ej til hovedstæder støbtes du, men til den lille by« virkede indlysende - behøvede ingen lang forklaring for at forstås af skolebørnene.

Men når man, især første gang man prøvede det, stod lige ved siden af, når kæmpeklokken blev sat i sving og begyndte at runge, så mure og træværk dirrede, blev man grebet af frygt og bæven - så voldsomt havde en lille barnehjeme ikke forestillet sig, at det lød. - Man holdt sig for øreme, mens man kiggede ud af de store glughuller, som til alle sider åbenbarede de skønneste udsigter. Her lå hele ens verden udbredt, overskuelig og venlig, i en drømmedis og i skæret fra den nedgående sols stråler. Mod vest Tisvilde hegn, mod syd Askemosen og bakken med Holløse og Orby; mod øst Valby hegn og Blistrups lille markante knold og mod nord havet, der mødtes med himlen et sted langt uderude, hvor man i klart vejr kunne skimte den lille Hesselø, medens Kullens blånede bjerge tegnede deres karakteristiske profil på den anden side af Øresund. - Ensom og majestætisk lå kirken dengang på sin bakke og rugede som en høne over sin sværm af huse og gårde nedenfor; Vejby den lille by med sine mennesker, der var bundet sammen i et skæbnefællesskab, og som kom hinanden ved i en grad, som nutiden måske kan have svært

VEJBY-TIBIRKE SELSKABETS ÅRBOG 1990

ved at forstå - det Vejby og de mennesker, som var skueplads og optrædende i denne minderække.

Knud Brøns.

P. C. Skovgaard: Motiv fra Vejby. Vejbygl. skole ses til højre.